

**agriculture, land reform
& rural development**

Department:
Agriculture, Land Reform and Rural Development
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**MANYUWALI YA PAIA
YA
NDZAWULO YA VURIMI, MPFUXETO WA MISAVA NA NHLUVUKISO WA
MATIKOXIKAYA**

*Hi ku ya hi xiyenge xa 14 xa Nawu wa Ntlakuso wa Mfikelelo wa Vuxokoxoko, 2000
(Nawu Nomboro 2 wa 2000)
(Edixini yo sungula)*

TAFULA RA VUNDZENI

1.	Manghenelo na xilandzulanawu	3
2.	Xileriso, xivono, ntirho wa vurhumiwa na mivuyelo leyi pimekaka ya Ndzawulo ya Vurimi, Mpfluxeto wa Misava na Nhluvukiso wa Matikoxikaya	4
3.	Xivumbeko na Mitirho ya DALRRD	6
4.	Vuxokoxoko bya vutihlanganisi bya Muofisiri wa Vuxokoxoko na Swandla swa Muofisiri wa Vuxokoxoko	14
5.	Xiletelo xa matirhiselo ma PAIA leyi humesiweke hi Mulawuri wa Vuxokoxoko no kuma mfikelelo eka Xiletelo	19

6.	Nhlamuselo ya munhu loyi DALRRD yi nga khoma rhekhodo ya yena na mikhetekanyo ya tirhekhodo leti khomiweke mayelana na munhu un'wana na un'wana	19
7.	Tirhekhodo leti kumekaka hi toxe	26
8.	Maendlelo ma Xikombelo na Mitsengoxilaveko	34
9.	Vukorhokeri lebyi nyikiwaka hi DALRRD eka swirho swa mani na mani	36
10.	Malulamiso eka vanhu leswaku va nghenelela eku tumbuluxiweni ka pholisi, ntirhiso wa matimba kumbe matirhelo ma mitirho	40
11.	Mpfuneto mayelana na xiendlo kumbe ntsandzeko wo endla xo karhi hi ndzawulo	42
12.	Ku phurosesiwa ka vuxokoxoko bya munhu yena n'wini	44
13.	Nkhuluko wa switiviwa swa ntlulandzilekani swa vuxokoxoko bya munhu yena n'wini	49
14.	Nhlamuseloangarhelo ya Matshalatshala ma Vuhlayiseki bya Vuxokoxoko	50
15.	Nkumeko wa manyuwali	51
16.	Tirhekhodo leti nga ta ka ti nga kumeki kumbe leti nga hanyiki	52
17.	Ku lahliwa ka tirhekhodo	52
18.	Engetelo wa leswintshwa eka manyuwali	53

1. MANGHENELO NA XILANDZULANANDZU

MANGHENELO

Nawu 2 wa Ntlakuso wa Mfikelelo wa Vuxokoxoko, wa 2000, lowu tivekaka hi ku angarhela hi nkomiso wa yona "PAIA", lowu tivisiweke hi Mfumo leswaku wu sungurisa mfanelo ya vumbiwa ya mfikelelo wa vuxokoxoko lebyi khomiweke hi mfumo kumbe hi mihlangano ya phurayivhete. PAIA yi hlamusela hi laha swirho swa mani na mani swi faneleke ku tirhisa mfanelo leyi na leswaku mani na mani na mihlangano ya phurayivhete va faneleke ku hlamula hikona eka swikombelo sweswo, ku katsa na laha swikombelo swi nga ta pfumeleriwa kumbe swi ariwa.

Manyuwali leyi yi kongomisa eka ku nyika vuxokoxoko mayelana na Ndzawulo ya Vurimi, Mpfluxeto wa Misava na Nhluvukiso wa Matikoxikaya (DALRRD) eka mani na mani, tanihileswi swi hlamuseriweke eka xiyenge xa 14 xa PAIA, ku kota ku fambisa ku fikelela tirhekhodo leti khomiweke hi DALRRD.

Swi na nkoka ku tsundzuka leswaku vuxokoxoko lebyi komberiweke byi fanele ku va byi hanya hi xivumbeko xa "rhekhodo" xikombiso xitsariwa xo vonaka, xitsariwa xa xidijiti, na swo tala. PAIA yi nge tirhisiwi ku kombela "vuxokoxoko" lebyi nga riki kona kumbe lebyi nga rhekhodiwangiki eka tin'wana kumbe "rhekhodo" leyi hanyaka.

Manyuwali leyi yi tlhela yi va na vuxokoxoko lebyi xakelanaka na Nawu 4 wa Nsirhelelo wa Vuxokoxoko bya Munhu Yena N'wini wa 2013 (POPIA). POPIA yi hundzuluxile PAIA, laha mindzhundzhuluxo yi nga sungula ku tirha hi ti1 Mawuwani 2021. Loko xikombelo xa vuxokoxoko bya munhu yena n'wini xi tekeriwile enhlokweni, Milawu leyimbirhi (PAIA na POPIA) yi fanele ku hlayiwa swin'we.

DISCLAIMER

All reasonable efforts have been made to ensure the correctness of the information contained in this manual, however, the DALRRD accepts no liability for information which may be incorrect or outdated. This manual will, however, be reviewed on a regular basis and any errors or shortcomings will be addressed as soon as possible. The contents of this manual are subject to PAIA, POPIA and all other laws which regulate the provision of access to records and information held by the state, including the fees prescribed by such laws. If there is any contradiction between this manual and the provisions of any law (for example PAIA, POPIA, any other Act of Parliament, a regulation, or a government notice), the provisions of the law shall prevail.

2. XILERISO, XIVONO, NTIRHO WA VURHUMIWA NA MIMBUYELO LEYI PIMEKAKA YA NDZAWULO YA VURIMI, MPFUXETO WA MISAVA NA NHLUVUKISO WA MATIKOXIKAYA

2.1 DALRRD i Ndzawulo yintshwa, leyi nga sungula ku tirha hi ti1 Dzivamisoko 2020. DALRRD hi ntiyiso i nhlanganiso wa khale ka Tindzawulo ta Vurimi, Swihlahla na swa Tihlampfi (DAFF) na Nhluvukiso wa matikoxikaya na Mpfuxeto wa Misava (DRDLR), handle ka mitirho ya swihlahla na swa tihlampfi, leyi ve ke xiphemu xa Ndzawulo ya Timhaka ta swa Mbangu ku vumba Ndzawulo leyintshwa ya Timhaka ta Swihlahla, swa Tihlampfi na Mbangu.

2.2 Matimba

DALRRD yi kuma matimba ma yona ku suka eka swiyenge swa 24, 25, na 27 swa Vumbiwa ra Rhiphabuliki ra Afrika-Dzonga, 1996 leswi nga komisiwaka hi ndlela leyi landzelaka:

- Xiyenge xa 24 (b)(iii) (xinawana xa mbangu) na 27(1)(b) (nhletelo wa swa rihanyu, swakudya, mati na xinawana xa vuhlayiseki bya vanhu) swi angarhela

migingiriko ya bindzu eku tumbuluxeni ka swikumiwa swa vurimi: ku suka eka swinghenisiwa, ntshovelo na ngeheniso wa nkoka eka vuxavisi.

- Xiyenge xa 25 (xinawana xa nhundzu), leyi tumbuluxaka rimba ra ntirhiso wa mpfuxeto wa misava, na xiyenge xa 24 (xinawana xa mbangu);
- Xiyenge xa 27 (nhletelo wa swa rihanyu, swakudya, mati na xinawana xa vuhlayiseki bya vanhu) xi tumbuluxa rimba ra ntirhiso wa Phurogireme yo Angarhela ya Nhluvukiso wa Matikoxikaya

2.3 Xivono

Xivono xa DALRRD i ku nyika mfikelelo lowu ringanisiweke eka misava, nhluvukiso lowu hlanganisiweke wa matikoxikaya, vurimi lebyi hlayisekaka na vuhlayiseki bya swakuday eka hinkwavo.

2.4 Ntirho wa vurhumiwa

Ntirho wa vurhumiwa wa DALRRD i ku hatlisisa mpfuxeto wa misava, hatlisisa nhluvukiso wa matikoxikaya no antswisa ntshovelo wa swa vurimi ku nyanyula nhluvukiso wa ikhonomi na vuhlayiseki bya swakudya hi ku tirhisa:

- tipatironi leti cinciweke ta vun'wini bya misava
- mpfuxeto wa swa vurimi;
- ntirhiso wa sisiteme ya vulawuri byo hetiseka bya misava;
- rihanyu leri hlayisekeke;
- vurimi byintshwa lebyi hlayisekeke;
- ndlandlamuxo wa mfikelelo wa swivandla swa vantshwa, vavasati na mitlawwa yin'waka leyi nga sirhelelekangiki; na
- nhluvukiso lowo hlanganisiweke wa matikoxikaya.

2.5 Mimbuyelo leyi pimekaka

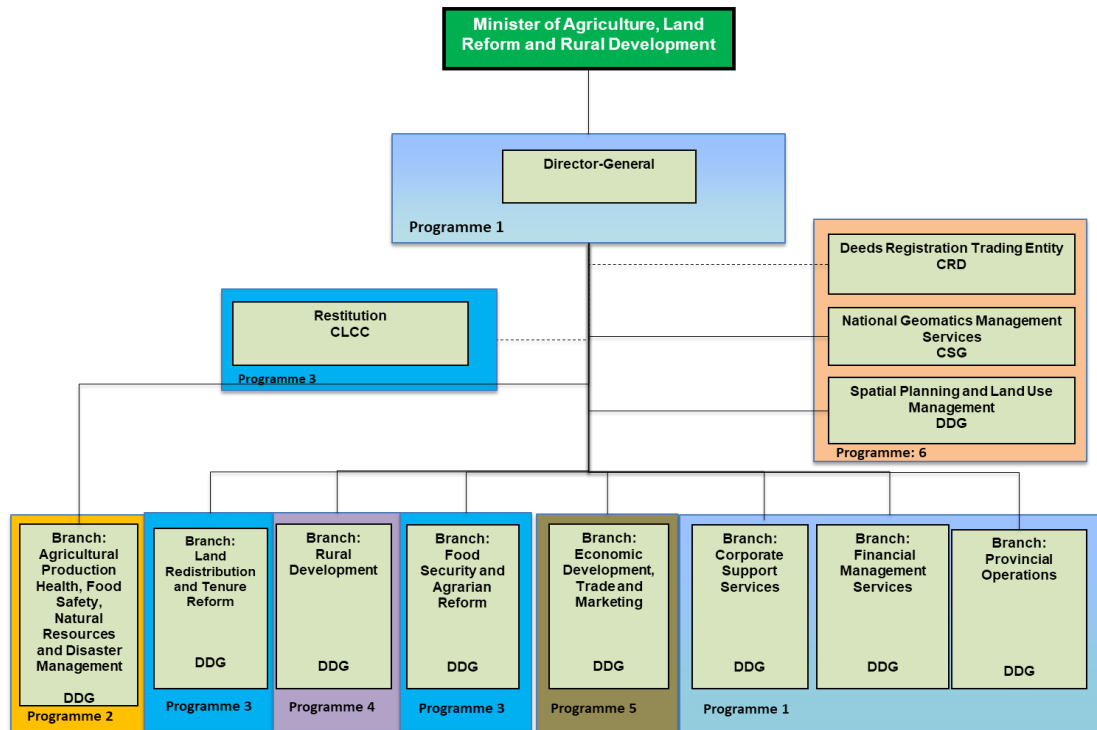
- Mfumo lowu antswisiweke na Vukorhokeri byo hlawuleka

- Cinco wa Matshamelo na vulawuri bya misava byo hetiseka na vuswikoti
- Lulamisa vuonhi bya khale bya hangalaso wa misava na nseketelo wa matshamelo.
- Ntshovelo lowu engetelekeke eka sekithara ya swa vurimi.
- Mfikelelo lowu engetelekeke wa makete na nhlayiso wa timakete leti nga kona.
- Ikonomi ya matikoxikaya leyi hlanganisiweke no katsana.
- Vuhlayiseki eka tikhemikhali lebyi ndlandlamuxiweke na hunguto lowu hetisekeke wa nxungeto wa khombo.

3. XIVUMBeko NA MITIRHO YA DALRRD

DALRRD yi vumbiwile ku hetisisa xileriso lexi andlariweke laha henhla. Xivumbeko xa le henhla xa DALRRD, lexi kombisaka marhavi mo hambanahambana, xi kombisiwile laha hansi, ku landzela nhlamuselo ya mitirho ya rhavi rin'wana na rin'wana.

APPROVED MACRO LEVEL ORGANISATIONAL STRUCTURE

2

Rhavi rin'wana na rin'wana ri rhangeriwa hi Xandla xa Mulawuri-Angarhelo (DDG), naswona tiDDG leti ti tlhele ti thoriwa tanihi Swandla swa Muofisiri wa Vuxokoxoko hi Mulawuri-Angarhelo (Muofisiri wa Vuxokoxoko).

Marhavi ma khumembirhi ma DALRRD i:

1. **Ntlheriselo wa misava** (Khomixini ya Ntlheriselo wa Timfanelo ta Misava) ("Khomixini") - Ku fambisa phurosese yo vuyisela timfanelo ta misava leti lahliweke, kumbe hakelo ya ndziriso lowu ringanisiweke, leswi koxiweke hi ku ya hi Nawu wa Ntlheriselo wa Timfanelo ta Misava, 1994 (Nawu wa Nomboro 2 wa 1994). Khomixini yi rhangeriwe hi Khomixinarankulu wa Swikoxo swa Misava no tlhela yi va na Xandla xa Khomixinara wa Swikoxo swa Misava ku katsa na Khomixinara un'we wa Swikoxo swa Misava swa Xifundza etikweni hinkwaro. Khomixini yi tlhela yi seketeriwa ku ya emahlweni hi Vulawurikulu: Nseketelo wa Ntlheriselo wa Misava eka xifundzakulu xin'wana na xin'wana. Mulawuri-Angarhelo (DG) wa DALRRD i Muofisiri wa Vutihlamuleri eka Khomixini. Khomixini yi sungurile phurosese yo va enthithi ya mfumo leyi tifumaka, naswona loko enthithi yaleyo se yi tumbuluxiwile DG u ta yima ku va Muofisiri wa Vutihlamuleri eka Khomixini.

Swi fanele swi tekeriwa enhlokweni leswaku Khomixini i nhlangano wo hambana wa mfumo, eka swikongomelo swa PAIA. Swikombelo swin'wana swa mfikelelo leswi khomiweke hi Khomixini swi fanele ku rhumeriwa eka Hofisi ya Khomixinarankulu wa Swikoxo swa Misava.

Imeyili adirese i: Nomfundo.Ntloko-Gobodo@dalrrd.gov.za. Hofisi ya Khomixinarankulu wa Swikoxo swa Misava yi kumeka eCentre Walk Building, 266 Pretorius Street, Pretoria.

2. Hangalaso wa Misava hi Vuntshwa na Mpfuxeto wa Swiyimo leswi nga Khoma Misava

2.1 Mitirho:

- 2.1.1 Tumbuluxa tipholisi ta mpfuxeto wa swiyimo leswi nga khoma misava, maendlelo na swihumelerisiwa.
- 2.1.2 Nyiketo wa vufambisi bya nhundzu na vukorhokeri bya nseketelo wa vutsundzuxi.
- 2.1.3 Ku fambisa ku xavisiwa ka misava na vuxaka bya vandla ra swa kungu.
- 2.1.4 Nyiketo wa akhawunti ya vuxavisi bya vukorhokeri bya vufambisi bya swa timali bya Kungu ra Vulawuri bya Nxavo wa Misava.
- 2.1.5 Nyiketo wa phurogireme ya swa timali na vukorhokeri bya nseketelo wa vulawuri.
- 2.1.6 Tiyisisa vufambisi bya vuxokoxoko, nxungeto, na vulangzelelanawu.
- 2.1.7 Fambisa maendlelo ma vavasati va le matikoxikaya, vantshwa, na vanhu lava nga na vutsoniwa eka matshalatshala ma rhavi.

3. Humeleriso wa swa Vurimi, Vuhlayiseki eka Tikhemikali na Vufambisi bya Switirhisiwa swa Ntumbuluko (leswi khale a swi tiveka tanihi Humeleriso wa swa Vurimi, Rihanyu, Vuhlayiseki bya Swakudya, Switirhisiwa swa Ntumbuluko na Vufambisi bya Makhombo) -

3.1 Mitirho:

- 3.1.1 Tiyisisa vulangzelelanawu na mamba ma vulawuri eka swakudya.
- 3.1.2 Tumbuluxa pholisi, maendlelo na swiyimo ku seketela ntshovelo wa swimilana na rihanyu ra swimilana.
- 3.1.3 Ndlandlamuxa humeleriso wa swifuwo, vufuwi bya swiharhi na nhluvukiso wa swifuwo.
- 3.1.4 Fambisa nhluvukiso wa switirhisiwa na ntirhiso wa nkarhi wo leha wa switirhisiwa swa ntumbuluko no hlanganisa, ku kondletela no tirhisa tipholisita vufambisi bya

makhombo na mamba hi ntiyisiso wo hlawuleka eku hunguteni ka makhombo eka tindhawu ta le matikoxikaya na ta swa vurimi.

3.1.5 Fambisa ntirhiso wa nawu wa Swihanyi leswi Hundzuluxiweke hi swa Jenetiki (GMO) na tiphurosese tin'wana leti xakelanaka ku hunguta nkucetelo lowu nga va ka kona wa Swihanyi leswi Hundzuluxiweke hi swa Jenetiki eka vanhu, swiharhi, rihanyu ra swimilani na mbangu.

3.1.6 Fambisa maendlelo ma vavasati va le matikoxikaya, vantshwa, na vanhu lava nga na vutsoniwa eka matshalatshala ma rhavi.

4. Vuhlayiseki bya Swakudya na Mpfuxeto wa Timbewu -

4.1 Mitirho:

- 4.4.1 Nyika mamba ma rixaka ku ndlandlamuxa kaya ra nkarhi wo leha na tiphurogireme ta vuhlayiseki bya swakudya.
- 4.4.2 Tumbuluxa no nyika nseketelo wa swa kungu eka varimi na tikhooparethivhi.
- 4.4.3 Fambisa nyiketo wa tiphurogireme ta DALRRD ta ndzetelo na swa dyondzo leti seketelaka nkulo wa nkarhi wo leha na nghenelelo lowu ringanisiweke eka sekithara.
- 4.4.4 Nyika vukorhokeri bya nseketelo wa engetelo wa rixaka.
- 4.4.5 Nyika vukorhokeri bya nhluvukiso wa timali lebyi twalaka eka nhluvukiso wa tiphurogireme ta DALRRD.
- 4.4.6 Fambisa maendlelo ma vavasati va le matikoxikaya, vantshwa, na vanhu lava nga na vutsoniwa na mitlawwa leyi khumbekaka (ku nga vatirhi va le mapurasini, vaaki, na swo tala) eka matshalatshala erhavini.

5. Pulani ya Matshamelo ya Rixaka na Mafambiselo ma Ntirhiso wa Misava -

5.1 Mitirho:

- 5.1.1 Tumbuluxa pholisi na swiyimo, ku nyika nseketelo no landzelerisa ntirhiso wa nawu wa SPLUM no nyika matimba eka mavandla mo pulana.
- 5.1.2 Nyika vuxokoxoko byo pulana matshamelo na vukorhokeri byo pulana swa mbangu.
- 5.1.3 Nyika nseketelo wa pulani leyi hlanganisiweke ya matshamelo.
- 5.1.4 Nyiketo wa phurogireme ya swa timali na vukorhokeri bya nseketelo wa vulawuri.

6. Nhluvukiso wa Matikoxikaya -

6.1 Mitirho:

- 6.1.1 Nyika nhlango wa swa vanhu na nhluvukiso ku ya eka ntlakuso wa swa ikhonomi.
- 6.1.2 Kondletela no fambisa vukorhokeri bya nhluvukiso wa switirhisiwa.
- 6.1.3 Tumbuluxa no kotisa tithekinoloji ta ntumbuluxo swa swilo swintshwa no fanela.
- 6.1.4 Nyika vukorhokeri bya swa timali nseketelo wa vulawuri.
- 6.1.5 Fambisa tiphurojeke ta rhavi.
- 6.1.6 Fambisa maendlelo ma vavasati va le matikoxikaya, vantshwa, na vanhu lava nga na vutsoniwa eka matshalatshala ma rhavi.

7. Enthithi ya Mabindzu ya Ntsariso wa Matsalwa ma Vun'wini -

7.1 Mitirho:

- 7.1.1 Ntsariso wa matsalwa ma vun'wini na switsariwa swin'wana.
- 7.1.2 Nyiketo wa vuxokoxoko bya ntsariso wa matsalwa ma vun'wini.
- 7.1.3 Ku hlayisa tirhejisitara ta timfanelo ta misava ya mani na mani
- 7.1.4 Nhluvukiso na ntirhiso wa nawu wa Matsalwa ma vun'wini.

8. Vukorhokeri bya Vufambisi bya Jiyomatiki bya Rixaka

8.1 Mitirho:

- 8.1.1 Phurosesa (kambisisela mpfumelelo) switsariwa swa xiyimo, nkoka na vun'wini bya misava eka ntsariso wa misava na timfanelo ta ntiyiso eka misava na engetelo eka hlengeleto wa switiviwa swa rixaka swa Xiyimo, nkoka na vun'wini bya misava: mindzilekani ya swiphemu swa misava.
- 8.1.2 Phurosesa (kambisisela mpfumelelo) Mpfapfarhuto wa Tipulani ta Vun'wini eka Khompilekisi.
- 8.1.3 Hlayisa switsariwa hinkwaswo ku katsa na tirhekhodo hinkwato ta mbalango leti xakelanaka na swifaniso hinkwaswo, tipulani to angarhela na mpfapfarhuto wa tipulani ta vun'wini eka khompilekisi.
- 8.1.4 Hundzuluxa no hlayisa switsariwa hinkwaswo swa xiyimo, nkoka na vun'wini bya misava ku kombisa ntsariso wa timfanelo ta ntiyiso eka tihofisi ta matsalwa ma vun'wini.
- 8.1.5 Endla leswaku xitsariwa xin'wana na xin'wana xi hlayisiwa eka nhlengeleto wa switiviwa swa rixaka swa Switswariwa swa Xiyimo, nkoka na vun'wini bya misava leswi hlayisiweke eka xivumbeko xilekitironiki na khopi ya phepha.
- 8.1.6 Engetela Switsariwa swintshwa swa Xiyimo, Nkoka na Vun'wini bya Misava eka nhlengeleto wa switiviwa eka Vuxokoxoko bya Matshamelo bya Xiyimo, Nkoka na Vun'wini bya Misava. (Nhlengeleto wa xilekitironiki lowu rheferensiweke hi misava swiphemu hinkwaswo swa misava).
- 8.1.7 Endla leswaku nhlengeleto wa switiviwa wa Vuxokoxoko bya Matshamelo bya Xiyimo, Nkoka na Vun'wini bya Misava wu va kona eka vatirhi hinkwavo va vuxokoxoko bya matshamelo eka swikongomelo swo pulana no endla swiboho.
- 8.1.8 Kumisisa rimba ra rheferense ya xivumbeko na ndhawu ya misava ra rixaka
- 8.1.9 Ntumbuluxo na Nhlayiso wa mihlengaleto ya switiviwa swa Sisiteme ya Mbalango ya Ndzawulo ya Rixaka (NCSS).
- 8.1.10 Ku xaviwa ka muhlovo wa xifaniso xa xidijiti xo tekiwa ku suka esibakabakeni
Eka ya sampulu ya le hansi ya mpfhuka wa 0.25.

8.1.11 Ku phurosesa muhlovo wa xifaniso xa xidijiti xo tekiwa ku suka exhibakabakeni ku engetela leswintshwa funengeto wa xifaniso lexi tekiweke ku suka exhibakabakeni eka tiko hinkwaro eka malembe man'wana na man'wana manharhu.

8.1.12 Swifaniso leswi hlayisiweke leswi tekiweke ku suka exhibakabakeni i xitirhisiwa xa nkokaku kumisisa leswi a swi ri kona endhawini ku sukela khale naswona swi tirhisiwa eka tikheyisi ta le khoto eka swikoxo swa ntlheriselo wa misava.

8.1.13 Humesa kumbe ku xopaxopa mimepe ku hlayisa kharensi yo hetiseka ya mihlengeleto ya switiviwa ya matshamelo endhawini (Ntlhandlamano wa Mimepe ya Rixaka) ya Afrika-Dzonga.

8.1.14 Mfambiso wa Mivalango ya Mfumo ku katsa na mivalango ya Mpfuxeto wa Misava.

8.1.15 Nyika Mimepe yo Funengeta Misava.

8.1.16 Nyiketo wa xiyimo, vukorhokeri bya vutsundzuxi bya nkoka na vun'wini bya misava eka vanhu va phurayivhete na mavandla man'wana ma mfumo.

9. **Vukorhokeri bya Nseketelo wa Bindzu -**

9.1 Mitirho

9.1.1 Rhavi leri ri nyika ngopfungopfu vukorhokeri eka Ndzawulo, ku nga ri eka mani na mani. Vukorhokeri lebyi nyikiwaka Ndzawulo hi rhavi i:

- (a) Vufambisi bya switirhisiwa swa vanhu na vukorhokeri bya nhluvukiso
- (b) Vukorhokeri bya Vufambisi bya thekinoloji ya vuhlanganisi na vuxokoxoko (ICT)
- (c) Vukorhokeri bya xinawu.
- (d) Vukorhokeri bya nhluvukiso wa nawu.
- (e) Vukorhokeri bya vufambisi bya switirhisiwa na vuhlayiseki.
- (f) Vukorhokeri bya vuhlanganisi
- (g) Vukorhokeri bya nandzeleriso na nkambisiso

10. Vukorhokeri bya Vufambisi bya swa Timali -

10.1 Mitirho:

10.1.1 Fambisa no nyika vukorhokeri bya vufambisi bya swa timali eka Ndzawulo.

10.1.2 Fambisa no nyika vukorhokeri bya hangalaso wa tinhundzu na vukorhokeri.

10.1.3 Fambisa mafumelo na vukorhokeri bya vufambisi bya ntiyisiso.

11. Nhluvukiso wa swa Ikhonomi, Vuxavisi na Vubindzurisi

11.1 Mitirho:

11.1.1 Ndlandlamuxa, fambisa, kondletela no seketela vuxaka bya matiko ya misava na vuxavisi bya misava hi ku tirhisa nhluvukiso na ntirhiso wa tiphurogireme na tipholisi leti faneleke.

11.1.2 Fambisa ntumbuluxo na nseketelo wa tikhooparethivhi, mabindzu ma matikoxikaya na switirhisiwa.

11.1.3 Tiyisisa cinco wa swixavisiwa swa swihumelerisiwatsongo swa vurimi eka swihumelerisiwa leswi engeteleriweke nkoka no tiyisisa mfikelelo wa makete ya laha kaya na matiko ma misava.

11.1.4 Nyika vukorhokeri bya ikhonomi na tihlayohlayo ku landzelerisa matirhelo ma swa ikhonomi eka sekithara.

11.1.5 Fambisa nhluvukiso na ntirhiso wa nhluvukiso wa tipholisi ta timali na makungu ma sekithara ya swa vurimi.

11.1.6 Fambisa mihundziso eka Huvo ya Vubindzurisi bya swa Vurimi bya Rixaka.

12. Mitirho ya swa Swifundzakulu

12.1 Mitirho:

12.1.1 Aka vuswikoti bya vufambisi bya phurojeke bya bindzu eka DALRRD

12.1.2 Landzelerisa, ku kongomisa no fambisa ntirhiso wa vukorhokeri bya ndzawulo eka xiyimo xa xifundzakulu na xifundza.

12.1.3 Kondletela Tihofisi ta swifundzakulu.

12.1.4 Landzelerisa maendlelo ma matshalatshala ma rimbewu na cinco eka tiphurogireme ta nhluvukiso.

TIENTHITHI TA MFUMO:

Ku na tienthithi ta mfumo to hlaya leti vikaka eka Holobye wa Vurimi, Mpfluxeto wa Misava na Mpfluxeto wa Matikoxikaya, hambiswiritano, tienthithi leti i mihlangano ya le tlhelo ya mfumo eka swikongomelo swa PAIA. Swikombelo swa mfikelelo eka tirhekhodo leti khomiwaka hi tienthithi leti ti fanele ku rhumeriwa hi ku kongoma eka Vaofisiri va Vuxokoxoko kumbe Swandla swa Muofisiri wa Vuxokoxoko swa tienthithi teto. Tienthithi leti i:

- The Agricultural Research Council
- The National Agricultural Marketing Council
- Onderstepoort Biological Products
- Perishable Products Export Control Board
- Ingonyama Trust Board
- Office of the Valuer-General

4. **VUXOKOXOKO BYA VUTIHLANGANISI BYA MUOFISIRI WA VUXOKOXOKO NA SWANDLA SWA VAOFISIRI VA VUXOKOXOKO**

4.1 Hi ku ya hi PAIA, Mulawuri-Angarhelo (DG) wa DALRRD i Muofisiri wa yona wa Vuxokoxoko. DG u thorile Swandla swa Valawuri-Angarhelo hinkwaswo (DDGs), Mulawurinkulu: Vukorhokeri bya swa Nawu na vতিরhi van'wana eka Vukorhokeri bya swa Nawu tanihi Swandla swa Muofisiri wa Vuxokoxoko eka DALRRD. Vতিরhi va vukorhokeri bya Xinawu va na matimba lama va nyikiweke wona lama pimiweke. TiDDG leti thoriweke tanihi tiDIO ti na matimba lama ti nyikiweke wona mo boha loko swikombelo swa mfikelelo eka tirhekhodo ta Ndzawulo swi fanele ku pfumeleriwa.

4.2 Vuxokoxoko bya vutihlanganisi bya **DG (Muofisiri wa Vuxokoxoko)** na **Swandla swa Vaofisiri va Vuxokoxoko** va DALRRD hi lebyi:

Muofisiri wa Vuxokoxoko:

The Director-General: Ttn M.R. Ramasodi

Riqingho: 012 312 8503

Imeyili: DGOffice@dalrrd.gov.za

Swandla swa Muofisiri wa Vuxokoxoko:

The Deputy Director-General: Corporate Support Services: Ttn Mokutule Kgobokoe

Riqingho: 012 319 6120

Imeyili: mokotule.kgobokoe@dalrrd.gov.za

The Deputy Director-General: Spatial Planning and Land Use Management: Mnn
AN Ntshabele (Wo khomela)

Riqingho: 012 312 9371

Imeyili: NNTshabele@dalrrd.gov.za

The Deputy Director-General: Rural Development (A ku na munhu)

Riqingho:

Imeyili:

(Poso leyi a yi nga ri na munhu enkarhini wa nkandziyiso wa manyuwali leyi -
enkarhini wa sweswi rhumela swikombelo eka vatirhi lava kombisiweke eka pheji
17 laha hansi)

The Deputy Director-General: Agricultural Production, Biosecurity and Natural
Resources Management (formerly Agricultural Production, Health, Food Safety,
Natural Resources and Disaster Management): Dkd BM Modisane (Wo khomela)

Riqingho: 012 319 7466

Imeyili: BotlheM@Dalrrd.gov.za

The Deputy Director-General: Food Security and Agrarian Reform: Ttn N
Mehlomakulu

Riqingho: 012 319 6521

Imeyili: nasele.mehlomakulu@dalrrd.gov.za

The Deputy Director-General: Economic Development, Trade and Marketing: Dkd
ME Swartz

Riqingho: 012 312 8472

Imeyili: moshe.swartz@dalrrd.gov.za

The Deputy Director-General: Provincial Operations: Mnn Z Sihlangu (Wo khomela)

Riqingho: 012 312 8867

Imeyili: zanele.sihlangu@dalrrd.gov.za

The Chief Land Claims Commissioner: Mnn N Ntloko-Gobodo

Riqingho: 012 312 8883

Imeyili: Nomfundo.Ntloko-Gobodo@dalrrd.gov.za

The Deputy Director- General: Land Redistribution and Tenure Reform: Ttn T Ndove

Riqingho: 012 312 8892/9351

Imeyili: terries.ndove@dalrrd.gov.za

Chief Financial Officer (DDG: Financial Services): Mnn R Sadiki

Riqingho: 012 312 8433

Imeyili: rendani.sadiki@dalrrd.gov.za

The Chief Registrar of Deeds: Mnn C Knoesen

Riqingho: 012 338 7218

Imeyili: carlize.knoesen@dalrrd.gov.za

The Chief Surveyor-General: Mnn E Janse van Rensburg (Wo khomela)

Riqingho: 071 850 1713

Imeyili: elbe.jansevanrensburg@dalrrd.gov.za

The Chief Director: Legal Services: Mnn K Nagiah

Riqingho: 012 319 7329/7227

Imeyili: kanthi.nagiah@dalrrd.gov.za

Postal Address of the DALRRD: Private Bag X833, Pretoria, 0001

kumbe

Private Bag X250, Pretoria, 0001

Physical Address*: of the DALRRD Old Building, 184 Jeff Masemola Street, Pretoria, 0001

kumbe

Agriculture Place, 20 Steve Biko Street, Arcadia, Pretoria

*Tsendzuka leswaku hikwalaho ka nhlayo ya marhavi ya yona, DALRRD yi le ka miako yo hlaya ePretoria na madorobakulu man'wana na madorobantsongo, kambe tiadiresse leti nga laha henhla i ta Tihofisi ta Rixaka ta DALRRD.

Loko mukomberi a tiva leswaku i rhavi rihi ra DALRRD laha rhekhodo ya yena yi nga kumiwaka kona, kwalaho u fanele ku rhumela xikombelo xa yena a kongomisa eka Xandla xa Muofisiri wa Vuxokoxoko loyi a faneleke laha henhla, xikombiso xikombelo xa rhekhodo leyi xakelanaka na mpimanyeto wa Ndzawulo, xi fanele ku rhumeriwa eka Muofisirikulu wa swa Timali, loyi a nga Nhloko ya Rhavi: Vukorhokeri bya swa Timali.

Loko mukomberi a nga tiyisisekangi leswaku i Xandla xihi xa Muofisiri wa Vuxokoxoko wihi loyi a faneleke ku n'wi rhumela xikombelo, a nga xi rhumela eka Mulawuri-Angarhelo kumbe Mulawurikulu: Vukorhokeri bya swa Nawu, eka vuxokoxoko bya vutihlanganisi lebyi kombisiweke laha henhla kumbe eka vatirhi lava landzelaka:

Ttn Andries Mokoena

Riqingho: 012 312 8404

Imeyili: Andries.mokoena@dalrrd.gov.za

KUMBE

Ttn Gerrit van Rensburg

Riqingho: 012 312 8428

Imeyili: gerrit.vanrensburg@dalrrd.gov.za

Swikombelo swi nga poseriwa eka Ttn Mokoena kumbe Ttn van Rensburg eka Private Bag X833, Pretoria, 0001, kumbe swi yisiwa hi voko kumbe hi khoriya eka Old Building, 184 Jeff Masemola Street, Pretoria, swi fungheriwile rinoko ra Ttn Mr Mokoena kumbe Ttn van Rensburg.

5. XILETELO XA MATIRHISELO MA PAIA LEYI HUMESIWEKE HI MULAWURI WA VUXOKOXOKO NO KUMA MFIKELELO EKA XILETELO

Mulawuri wa Vuxokoxoko wa Afrika-Dzonga u humesile Xiletelo lexi vekiweke hi xiyenge xa 10 xa PAIA. Xikongomelo xa xiletelo i ku nyika vuxokoxoko lebyi lavekaka hi munhu un'wana na un'wana loyi a tsakelaka ku tirhisa mfanelo yin'wana na yin'wana leyi hlamuseriweke hi PAIA kumbe POPIA. Xiletetelo xi nyika vuxokoxoko bya nkoka ku engetelela eka vuxokoxoko lebyi nga eka manyuwali.

Swirho swa mani na mani swi nga kambela kumbe ku endla tikhopi, enkarhini wa tiawara ta ntirho leti kumekaka hi ndlela landzelaka:

- Hofisi ya Ndzawulo ya Rixaka eka Agriculture Place, 20 Steve Biko Street, Arcadia, Pretoria or at 184 Jeff Masemola Street, Pretoria.
- Ku suka eka Gazete ya Mfumo.
- Hi xikombelo ku suka eka Mulawuri wa Vuxokoxoko.
- Ku sukela eka webusayiti ya Mulawuri ya Vuxokoxoko eka <https://www.justice.gov.za/infoereg/> na webusayiti ya Ndzawulo eka <https://www.dalrrd.gov.za>.

Tsundzuka leswaku mitsengoxilaveko yi nga hakerisiwa loko tikhopi ta xiletelo kumbe swiphemu swi komberiwile.

6. NHLAMUSELO YA MUNHU LOYI DALRRD YI NGA KHOMA RHEKHODO YA YENA NA MIKHETEKANYO YA TIRHEKHODO LETI KHOMIWEKE MAYELANA NA MUNHU UN'WANA NA UN'WANA

Laha hansi i nongonoko wa vanhu lava DALRRD yi nga khona tirhekhodo ta vona na mikhetekanyo ya tirhekhodo ehansi ka munhu un'wana na un'wana.

6.1 MATSALWA MA KUNGU:

- Swiviko swa lembe, Pulani, Pulani ya Matirhelo ma Lembe

6.2 VUFAMBISI BYA XITIRHISIWA XA VANHU NA NHLUVUKISO

- Pulani ya Xitirhisiwa xa Vanhu
- Tipholisi na Mendlelo ma HR
- Tirhekhodo ta vatirhi
- Ndzawulo ya Ntumbuluxo wa Xivumbeko na Vatirhi
- Tiposo leti navetisiweke
- Ku dyondza na Nhluvukiso xik. Tipulani ta Nhluvukiso wa Vuswikoti na Ndzetelo
- Tikontiraka ta basari
- Kungu ra Ndzingano wa Ntholo na Tihlayohlayo
- Swiviko swa ndzavisiso wa swivilelo

6.3 VUKORHOKERI BYA SWA TIMALI NA MAFAMBISELO MA HANGALASO WA TINHUNDZU NA VUKORHOKERI

- Maendlelo na Tipholisi ta swa Timali
- Mipimanyeto
- Tirhekhodo ta swa tinkota
- Swiviko swa matirhiselo ma timali
- Switatimende swa Timali ta Lembe
- Makungu ma Mafambiselo ma Swikoxo
- Makungu ma Maxavelo
- Switsariwa swa bidi
- Swileriso eku rhambeni ka tibidi/tithendara
- Tikontiraka na vaphakeri/ vanyiki va vukorhokeri
- Nkoxometo wa mixavo eka swixaviwa
- Tithendara
- Swileriso swa nxavisu
- Tihakelo

6.4 VUKORHOKERI BYO SEKETELA BYIN'WANA BYA MABINDZU

- Swiviko swa Nandzeleriso na Nkambisiso
- Tirhekhodo ta Mafambiselo ma Switirhisiwa
- Tirhekhodo ta vuhlayiseki
- Tirhekhodo ta Vuhlayiseki na Rihanyu
- Nawu lowu lawuriwaka hi Ndzawulo

6.5 NHLUVUKISO WA SWA IKHONOMI, VUXAVISI NA VUBINDZURISI

- Pholisi eka Mindlandlamuxo ya Vuxavisi bya Afrika
- Pholisi eka Mitwanano ya Swixavisiwa swa Matiko ma Misava

- Pholisi eka Matshalatshala ma Vuxavisi
- Pholisi eka Tikhooprethivhi
- Pholisi eka Vulandzelelanawu bya Tichatara ta BBBEE
- Titharifi ta swixavisiwa swo hambanahambana
- Vuxokoxoko bya makete eka mbewu, ku rimiwa ka swirhapa na swifuwo
- Ndzavisiso wa makete wa swixavisiwa swo hambanahambana
- Ndzavisiso wa makete eka nyama yo tshwuka, Tiymbho, Ulu, Voya bya mbuti ya Angora, Vulombe, Timbuti, Rikandza, Nhlonge na Dzovo
- Ndzavisiso wa makete eka koroni, n'wahuva, oyili ya timbewu, tinyawa ta soya, harhani, mazambhala, chukele, tinyawa to oma na chikori
- Ndzavisiso wa makete eka Timakete ta Mihandzu

6.6 VUKORHOKERI BYA VUFAMBISI BYA JIYOMATI KI BYA RIXAKA

- Rhejisitara ra yimiso
- Rhejisitara ra humeso wa titlilayente
- Rhejisitara ra mitirho leyi pfumeleriweke/ariweke
- Rhejisitara ra vukorhokeri bya khoriya
- Rhejisitara ra vavalangi va misava/ tiadirese ta titlilayente
- Tirhejisitara ta mitirho ya vapfuneti va phurofexinali
- Rhejisitara ra mitirho leyi pfumeleriweke
- Rhejisitara ra mitirho leyi ariweke
- Maphepha ya swifaniso na makungu
- Tirhekhodo ta mbalango
- Tifayili ta mapapila
- Mepe wa xidijiti wa matshamelo
- Swifaniso wa SG swa xidijiti
- Switiviwa swa xiyimo xa nkoka na vun'wini bya misava swa maletere na tinambara
- Ku Nambara Tixedulu na Mixaxamelo ta tihlokomhaka

- Mitwanano ya Mindzilekani
- Ntlhandlamano wa Mimepe ya Rixaka
- Quvavhanga ya mimepe (Swifundzakulu, swa Swihahampfhuka na swo tala)
- Swifaniso (Khopi ya papila)
- Vuxokoxoko bya Matshamelo ya Ndhawu na Andlaleko wa Ndhawu
- Swifaniso leswi tekiweke ku suka exhibakabakeni swa xidijiti

6.7 NTSARISO WA MATSALWA MA VUN'WINI

- Tirhekhodo ta Mafambiselo ma swa Timali na Mafambiselo ma Switirhisiwa swa Vanhu
- Tikhopi ta ntsariso wa matsalwa ma vun'wini leti tsarisiweke na switsariwa swin'wana leswi tsarisiweke eka Vuhlayiselo bya Matsalwa ma Vun'wini.
- Mialelo na switsundzuxo
- Tifayilikulu ta vun'wini bya yuniti eka khompilekisi
- Tifayili ta le lokixini
- Tisekhula ta Mutsarisi
- Switshuxo swa Khomferense ya Mutsarisi
- Tisekhula ta Mutsarisinkulu

6.8 HANGALASO WA MISAVA HI VUNTSHWA NA MPFUXETO WA SWIYIMO LESWI NGA KHOMA MISAVA

- Tipholisi
- Nxaxamelo wa mapurasi lama hundziseriweke kumbe ku averiwa
- Makungu ya bindzu
- Mikambelankoka
- Constitutions of Communal Property Associations (CPAs) na tienthithi tin'wana ta xinawu

- Ntsariso wa switsariwa swa tiCPA.
- Swiviko swa vutitivisi swa phurojeke
- Vuxokoxoko bya vuyimelo bya muvuyeriwa (tiphurofayili)
- Timemorandamu ta mpfumelelo
- Mbhurisanoangarhelo lowu xakelanaka na tiphurojeke
- Tirhekhodo ta tihlayohlayo ta swihumelerisiwa swa mpfuxeto wa misava
- Makanelwa ma tihlengeletano
- Tirhekhodo ta Tikomiti ta Mpfumelelo wa Phurojeke
- Swiviko swa mipandzwa na matirhiselo ma mali
- Tisetifikheti ta ayitheme ya 28(1)
- Mitwanano yo hirha

6.9 PULANI YA MATSHAMELO NA MAFAMBISELO MA NTIRHISO WA MISAVA

- Pulani ya Matshamelo ya Rixaka na Tipholisi ta Mafambiselo ma Ntirhiso wa Misava na Milawu
- Swiletelo swa Mamba ma Nhluvukiso wa Matshamelo
- Milawu ya Nhluvukiso, Swiletelo swa Xiyimo xa Pholisi na Maendlelo eka
- Nhlanganiso wa Nkunguhato wa Mbangu eka tiphurojeke ta Mpfuxeto wa Misava na Nhluvukiso wa Matikoxikaya
- Makungu ya Mindzilekani ya Masipala
- Swikimi swa Ntirhiso wa Misava ya Masipala
- Tisisiteme/Switirho swa Vuxokoxoko bya Matshamelo
- Mimepe
- Vunavetisi
- Mihumeso ya vuhangalasamahungu ma tiatikili
- Tiajenda na Makanelwa ya tihlengeletano na ntirhodyondzo
- Tihlamulo ta mani na mani leti amukeriweke eka mpfapfarhuto wa tipholisi

6.10 NTLHERISELO WA MISAVA (KHOMIXINI EKA NTLHERISELO WA TIMFANELO TA MISAVA)

- Swikoxo swa misava leswi amukeriweke
- Swikoxo swa misava leswi tiyisisiweke
- Swikoxo swa misava leswi gazetiweke
- Swiviko swa ndzavisiso eka swikoxo swa misava
- Mitwanano ya Xiyenge xa 42D
- Mitwanano ya mixaviso (misava)
- Swiviko swa nkambelankoka
- Swikoxo leswi hetisisiweke

6.11 HOFISI YA MULAWURI-ANGARHELO

- Mitirho ya swa Vuholoby/DG
- Mapapila
- Swiviko swa Oditi
- Swiviko swa ndzavisiso swa forensiki

6.12 MARHAVI MAN'WANA MA MITIRHO YA SIKU NA SIKU

- Vukorhokeri bya vuxokoxoko bya vurimi
- Humeleriso na vuxavisi bya switirhisiwa
- Matshamelo ma murimi
- Timali ta swa vurimi na nhluvukiso wa ntirhisano
- Vuxaka bya Matiko ya Misava
- Ntirhiso wa Misava na Mafambiselo ma Misava
- Vuhlayiseki bya swakudya na ntiyisiso wa nkoka
- Rihanyu ra swimilana

- Vubindzurisi
- Switirhisiwa swa jenetiki
- Rihanyu ra swifuwo
- Vukorhokeri bya vunjhiniyere
- Tihlayohlayo ta swa vurimi
- Vuxaxisi bya Matiko ya Misava
- Tisisiteme ta humeleriso wa swimilani
- Nhluvukiso wa Mabindzu na van'wamabindzu
- Mafambiselo ma khombo na nxungeto wa swa vurimi
- Tisisiteme ta humeleriso wa swifuwo na vurimi bya swa le matini
- Nkunguhato wa phurogireme
- Nhluvukiso wa Ndzavisiso na thekinoloji
- Nhluvukiso wa vuhlayiseki bya swakudya na matikoxikaya
- Nhluvukiso wa ncheleto na ntirhiso wa mati
- Vukorhokeri bya nkambelo wa swimakiwa swa vurimi
- Grootfontein Agricultural College
- Vuhlayiseki eka tikhemikali (biosafety)
- Swipimelo swa phemiti
- Mbalango wa ndzinganiso wa swa vurimi bya swa le matini
- Nkucetelo wa xinyunyetelo xa engetelo wa ntsengoxilaveko
- Xibukwana xa swakudya swa tibawuri
- Tirhejisitara
- Tifayili ta khamphani
- Xibukwana eka mbeleko wa xiencenyetiso na nkuriso wa le ka xitivana wa bawuri ya le Afrika “Clarimas Gariepinus” Dzonga ra Afrika
- Xiviko xa China-SA
- Rimba ra Vufambisi bya ndzavisiso wa vurimi bya swa le matini
- Makanelwa na tihlengeletano ta swipano swa ntirho
- Tihlayohlayo ta n'hweti na n'hweti/kambirhi hi lembe
- Switsariwa swa aphili

- Mitwanano/Tikontiraka

7. TIRHEKHODO LETI NGA KONA HI TOXE

"Tirhekhodo leti nga kona hi toxo" swi vula tirhekhodo ta DALRRD leti nga kona handle ka ku komberiwa ka tirhekhodo teto hi munhu hi ku ya hi PAIA. Leti ti ta humesiwa eka gazete hi ku ya hi xiyenge xa 15 xa PAIA.

DALRRD leyintshwa a yi se va na xitiviso xa xiyenge xa 15 lexi nga humesiwa, kambe yi ta kombela Holobywa wa Vululami na Nhluvukiso wa Vumbiwa ku kota ku endla tano. Tirhekhodo leti nga ta hlamuseriwa eka xitiviso xexo, hambiswiritano, ti boxiwile khale no hlamuseriwa laha hansi.

Tsundzuka: Switsariwa leti kumekaka hi toxo eka webusayiti ya (<http://www.dalrrd.gov.za>) swi, hi swiwelo swin'wana, a swi longoloxiwangi hi yin'we yin'we eka tafula laha hansi, tanihileswi switsariwa leswi swi fanerile hi micinco ya ntolovelovelo, engetelo wa leswintshwa na miengetelo. Swirho swa mani swa rhambiwa ku endzela webusayiti ku vona switswariwa swa sweswinyana leswi nga kona ku nga si rhumeriwa xikombelo xa ximfumo xa PAIA.

NHLAMUSELO YA NKHETEKANYO WA TIRHEKHODO LETI NGA KONA HI TOXE HI KU YA HI XIYENGE XA 15(1)(a) XA NAWU WA NTLAKUSO WA MFIKELELO WA VUXOKOXOKO, 2000	MUKHUVA WA MFIKELELO EKA TIRHEKHODO (xik. webusayiti) (XIYENGE XA 15(1)(b))
EKA NKAMBELO HI KU YA HI XIYENGE XA 15(1)(a)(ii)	
RHAVI: NTLHERISELO WA MISAVA (KHOMIXINI EKA NTLHERISELO WA TIMFANELO TA MISAVA)	
Switsariwa hinkwaswo swi le ka webusayiti	Eka webusayiti ya Ndzawulo eka http://www.dalrrd.gov.za
RHAVI: HANGALASO WA MISAVA HI VUNTSHWA NA MPFUXETO WA SWIYIMO LESWI NGA KHOMA MISAVA	

Switsariwa hinkwaswo swi le ka webusayiti	Eka webusayiti ya Ndzawulo eka http://www.dalrrd.gov.za
RHAVI: PULANI YA MATSHAMELO NA MAFAMBISELO MA NTIRHISO WA MISAVA	
Switsariwa hinkwaswo swi le ka webusayiti	Eka webusayiti ya Ndzawulo eka http://www.dalrrd.gov.za
RHAVI: NHLUVUKISO WA MATIKOXIKAYA	
Switsariwa hinkwaswo swi le ka webusayiti	Eka webusayiti ya Ndzawulo eka http://www.dalrrd.gov.za
NTSARISO WA MATSALWA MA VUN'WINI	
Rhejisitara ra mani na mani ra matsalwa ma vun'wini na tirhekhodo tin'wana leti tsarisiweke eka Vuhlayiselo bya Matsalwa ma Vun'wini	• Hi xikombelo ku ya eka Mutsarisi wa Matsalwa ma Vun'wini loyi ku tirhaniwaka na yena, naswona endzhaku ka hakelo ya mitsengoxilaveko leyi vekiweke hi ku ya hi xinawana xa 84 xa Nawu wa Vuhlayiselo bya Matsalwa ma Vun'wini, 1937 • Munhu un'wana na un'wana a nga tlhela a tsarisa eka DeedsWeb, vukorhokeri bya le ka inthanete lebyi nyikiwaka hi Vuhlayiselo bya Matsalwa ma Vun'wini. Ntsengoxilaveko lowu vekiweke wu hakerisiwa hi thiransakixini. Swivutiso mayelana na sabusikiripixini swi nga endliwa eka Vuhlayiselo bya Mapapapila ma Vun'wini.
RHAVI: VUKORHOKERI BYA VUFAMBISI BYA JIYOMATI KI BYA RIXAKA	
Maphepha ya swifaniso na makungu	Nghena ntsena: Eka Hofisi yin'wana na yin'wana ya Muvalangi-Angarhelo endhawini leyi faneleke, naswona endzhaku ka hakelo ya mitsengoxilaveko leyi vekiweke hi ku ya hi Nawu wa Mbalango wa Misava, 1997 laha swi faneleke
Mimepe ya xidijiti ya matshamelo	Webusayiti, nghena ntsena, naswona endzhaku ka hakelo ya mitsengoxilaveko leyi vekiweke hi ku ya hi Nawu wa Mbalango wa Misava, 1997 laha swi faneleke
Swifaniso swa Xididjiti swa Muvalangi-Angarhelo	Ku fana na laha henhla

Quvavhanga ya mimepe (Swifundzakulu, swa Swihahampfhuka na swo tala)	Nghena ntsena, naswona endzhaku ka hakelo ya mitsengoxilaveko leyi vekiweke hi ku ya hi Nawu wa Mbalango wa Misava, 1997 laha swi faneleke
Swifaniso	Ku fana na laha henhla
Vuxokoxoko bya Matshamelo ma Ndhawu na Andlaleko wa Ndhawu	Webusayiti, nghena ntsena, naswona endzhaku ka hakelo ya mitsengoxilaveko leyi vekiweke hi ku ya hi Nawu wa Mbalango wa Misava, 1997 laha swi faneleke
Swifaniso leswi tekiweke ku suka exibakabakeni swa xidijiti	Ku fana na laha henhla
Tirhekhodo ta mimepe, ku katsa na vuhlayiselo bya mimepe	Ku fana na laha henhla
Tirhekhodo / Mbalango wa xivumbeko na ndhawu ya misava	Nghena ntsena, naswona endzhaku ka hakelo ya mitsengoxilaveko leyi vekiweke hi ku ya hi Nawu wa Mbalango wa Misava, 1997 laha swi faneleke
Analogo / tithepi ta vuhlayiselo bya swifaniso swa tifilimi leswi tekiweke ku suka esibakabakeni, na swo tala	Ku fana na laha henhla
Vuhlayiselo bya tithepi ta xidijiti	Ku fana na laha henhla
RHAVI: NHLUVUKISO WA SWA IKHONOMI, VUXAVISI NA VUBINDZURISI	
Ku hava	Eka webusayiti ya Ndzawulo eka http://www.dalrrd.gov.za
RHAVI: VUHLAYISEKI BYA SWAKUDYA NA MPFUXETO SWA VURIMI -	
Switsariwa hinkwaswo swi le ka webusayiti	Eka webusayiti ya Ndzawulo eka http://www.dalrrd.gov.za
RHAVI: HUMELERISO WA SWA VURIMI, VUHLAYISEKI EKA TIKHEMIKALI NA VUFAMBISI BYA SWITIRHISIWA SWA NTUMBULUKO (leswi khale a swi tiveka tanihi HUMELERISO WA SWA VURIMI, RIHANYU, VUHLAYISEKI BYA SWAKUDYA, SWITIRHISIWA SWA NTUMBULUKO NA VUFAMBISI BYA MAKHOMBO) -	
Switsariwa hinkwaswo swi le ka webusayiti	Eka webusayiti ya Ndzawulo eka http://www.dalrrd.gov.za
Tsarisa Timfanelo ta Vatswarisi va Swimilani	Hi imeyili leyi faneleke ku rhumeriwa eka ElnaDB@Dalrrd.gov.za
Swiviko swa Mahambanelo ma Timfanelo ta Vatswarisi va Swimilani, Mfanano na Ntshamiseko (DUS)	
Switsariwa leswi rhumeriweke eka Mutsarisi hi ku ya hi Nawu wa Antswiso wa Swimilani, 1976	Endzhaku ka hakelo Ya ntsengoxilaveko lowu vekiweke na hi ku tirhisa imeyili ku suka eka JoanS@Dalrrd.gov.za

Ntsariso wa vahlengeleti va mbewu ya xinuna, vacheri va mbewu ya xinuna, vahlengeleti va switumbulukwa, tiejente ta ntundzo wa hundziso wa switumbulukwa, swifuwo leswi nyikelaka, mihlangano ya vatswarisi va swifuwo na vulawuri lebyi tsarisaka lebyi tsarisiweke no pfumeleriwa tanihi sweswo.	Endzhaku ka hakelo wa ntsengoxilaveko lowu vekiweke na hi ku tirhisa imeyili ku suka eka JoelM@Dalrrd.gov.za
Nongoloko wa mixaka hinkwayo hi ku ya hi Nawu wa Antswiso wa Swifuwo, 1998	
Hi ku ya hi Nawu wa 15 wa Swihanyi leswi Hundzuluxiweke hi swa Jenetiki, wa 1997 (Nawu wa GMO) - • Tifomo ta swikombelo ta mpfumelelo • Makanelwa ma huvokulu • Tirhejisitara ta mpfumelelo • Maendlelo ma Mpimo wa Matirhelo mayelana na xinawana 2(2) xa Nawu wa GMO • Pholisi eka ndhwalo wa GMO lowu nga ku tleketliweni • Xiletelo xa rhumelo wa swikombelo swa engetelo wa nkarhi eka mipfumelelo ya sweswi leyi humesiweke ehansi ka Nawu wa GMO • Nongoloko wa mitirho ya GMO leyi ya ha ku pfumeleriwaka eAfrika-Dzonga • Tilaboretari leti tsarisiweke hi ku ya hi Nawu wa GMO eka humeso wa tisetifikheti ta xiyimo xa GMO	Eka webusayiti ya DALRRD kumbe hi ku tirhisa swivutiso eka Mutsarisi wa Nawu wa GMO eka NompuleleloM@Dalrrd.gov.za
Ku humesa mipfumelelo ya ntundzo wa swimilani, swihumelerisiwa swa swimilani na tiatikili tin'wana leti lawuriwaka hi ku ya hi Nawu 36 wa Switsotswana swa swa Vurimi, wa 1983.	Endzhaku ka hakelo ya ntsengoxilaveko lowu vekiweke na xikombelo ku suka eka nomboro ya riqingho (012) 319-6102/6130/6396/6207
Ku humesa mipfumelelo ya ntundzo wa vutshunguri bya swifuwo hi ku ya hi Nawu 35 wa Vuhlayiseki bya	Endzhaku ka hakelo ya ntsengoxilaveko lowu vekiweke na xikombelo ku suka eka

Swifuwo, wa 1984 na Nawu 40 wa Vuhlayiseki bya Nyama, wa 2000.	nomboro ya riqingho (012) 319 7476/7461/7633/7503/7632/7406/7500
RHAVI: VUKORHOKERI BYO SEKETELA BYA MABINDZU	
Switsariwa hinkwaswo swi le ka webusayiti	Eka webusayiti ya ndzawulo eka http://www.dalrrd.gov.za
RHAVI: VUKORHOKERI BYA SWA TIMALI	
Switsariwa hinkwaswo swi le ka webusayiti	Eka webusayiti ya Ndzawulo eka http://www.dalrrd.gov.za
EKU XAVENI KUMBE KU KOPA HI KU YA HI XIYENGE XA 15(1)(a)(ii) (Tsundzuka leswaku tikhopi ta tirhekhodo ti ta hakerisiwa mpimo wo fana na lowu vekiweke hi ku ya hi PAIA, hambileswi tirhekhodo laha hansi ti nga kumiweke hi ku tirhisa PAIA. Laha, hambiswiritano, nawu wun'wana, wo fana na Nawu wa Vuhlayiselo bya Matsalwa ma Vun'wini kumbe Nawu wa Mbalango wa Misava wu vekeke mitsengoxilaveko eka tikhopi ta tirhekhodo tin'wana, mitsengoxilaveko yaleyo yi ta hakerisiwa eka tikhopi.)	
RHAVI: NTLHERISELO WA MISAVA (KHOMIXINI EKA NTLHERISELO WA TIMFANELO TA MISAVA)	
Ku hava	
RHAVI: HANGALASO WA MISAVA HI VUNTSHWA NA MPFUXETO WA SWIYIMO LESWI NGA KHOMA MISAVA	
Ku hava	
RHAVI: PULANI YA MATSHAMELO NA MAFAMBISELO MA NTIRHISO WA MISAVA	
Ku hava	
RHAVI: NHLUVUKISO WA SWA IKHONOMI, VUXAVISI NA VUBINDZURISI	
Tihlayohlayo (ta kumeka) eka swixavisiwa swo hambanahambana	Ti nga komberiwa hi ku tirhisa imeyili ku suka eka Annelize.roesch@dalrrd.gov.za
Titharifi ta swixavisiwa swo hambanahambana	Ku fana na laha henhla
Ndzavisisio wa makete eka swixavisiwa swo hambanahambana	Ku fana na laha henhla
RHAVI: NHLUVUKISO WA MATIKOXIKAYA	
Ku hava	
NTSARISO WA MATSALWA MA VUN'WINI	
Ntsavulo ku suka eka rhejisitara ra mani na mani ra matsalwa ma vun'wini na tirhekhodo tin'wana leti tsarisiweke eka Vuhlayiselo bya Matsalwa ma Vun'wini	Hi xikombelo ku ya eka Mutsarisi wa Matsalwa ma Vun'wini loyi ku tirhaniwaka na yena, naswona endzhaku ka hakelo ya mitsengoxilaveko leyi vekiweke hi ku ya hi Nawu wa Vuhlayiselo bya Matsalwa ma Vun'wini, 1937

	Munhu un'wana na un'wana a nga tlhela a tsarisa eka <i>DeedsWeb</i>, vukorhokeri bya le ka inthanete lebyi nyikiwaka hi Vuhlayiselo bya Matsalwa ma Vun'wini. Ntsengoxilaveko lowu vekiweke wu hakerisiwa hi thiransakixini. Swivutiso mayelana na sabusikiripixini swi nga endliwa eka Vuhlayiselo bya Mapapapila ma Vun'wini.
RHAVI: VUKORHOKERI BYA VUFAMBISI BYA JIYOMATI KI BYA RIXAKA	
Maphepha ya swifaniso na makungu	Nghena eka Hofisi ya Muvalangyi-Angarhelo leyi faneleke endhawini yaleyo, Webusayiti, tiimeyili ya Switiviwa swa SG, xirhumelaimeyili hi ndlela leyi tiendlekelaka
Mimepe ya Matshamelo ma Xiyimo, nkoka na Vun'wini bya misava	Vukorhokeri bya Khawuntareni nya SG, Webusayiti, na tiimeyili ya Switiviwa swa SG
Switiviwa swa xiyimo xa maletere na tinambara	Nghena ntsena, imeyili
Mimepe ya Ntlhandlamano wa Mepe wa Rixaka	Imeyili, phothali ya misava, nghena ntsena, webusayiti
Quvavhanga ya Mimepe (Swifundzakulu, swa Swihahampfhuka na swo tala)	Ku fana na laha henhla
Swifaniso (Khopi ya papila)	Ku fana na laha henhla
Tifayili ta xivumbeko: Rixaka na Swifundzakulu (loko ku nga xaviwi Nhlengeleto swa switiviwa) eka nsuso wa xiphemu xa ntsengoxilaveko hi awara)	Hi xikombelo hi tlilayente hi ku tirhisa imeyili/papila
HUMELERISO WA SWA VURIMI, VUHLAYISEKI EKA TIKHEMIKALI NA VUFAMBISI BYA SWITIRHISIWA SWA NTUMBULUKO (leswi khale a swi tiveka tanihi HUMELERISO WA SWA VURIMI, RIHANYU, VUHLAYISEKI BYA SWAKUDYA, SWITIRHISIWA SWA NTUMBULUKO NA VUFAMBISI BYA MAKHOMBO) -	
Switsariwa hinkwaswo swi le ka webusayiti	Eka webusayiti ya Ndzawulo eka http://www.dalrrd.gov.za
Swa kumeka leswaku swi kopiwa: Tanihileswi switsariwa leswi nga laha	Tanihileswi switsariwa leswi nga laha henhla na le hansi swi kumekaka

henhla na le hansi swi kumekaka eka nkambelo	leswaku swi kopiwa, naswona ehenhla ka hakelo ya mitsengoxilaveko leyi vekiweke
VUHLAYISEKI BYA SWAKUDYA NA MPFUXETO WA SWA VURIMI	
Switsariwa hinkwaswo swi le ka webusayiti	Eka webusayiti ya Ndzawulo eka http://www.dalrrd.gov.za
RHAVI: VUKORHOKERI BYO SEKETELA BYA MABINDZU	
Ku hava	
RHAVI: VUKORHOKERI BYA SWA TIMALI	
Ku hava	
SWA KUMEKA MAHALA HI KU YA HI XIYENGE XA 15(1)(a)(iii):	
RHAVI: NTLHERISELO WA MISAVA (KHOMIXINI EKA NTLHERISELO WA TIMFANELO TA MISAVA)	
Switsariwa hinkwaswo swi le ka webusayiti	Eka webusayiti ya Ndzawulo eka http://www.dalrrd.gov.za
RHAVI: HANGALASO WA MISAVA HI VUNTSHWA NA MPFUXETO WA SWIYIMO LESWI NGA KHOMA MISAVA	
Switsariwa hinkwaswo swi le ka webusayiti	Eka webusayiti ya Ndzawulo eka http://www.dalrrd.gov.za
RHAVI: PULANI YA MATSHAMELO NA MAFAMBISELO MA NTIRHISO WA MISAVA	
Xikukwana xa vuxokoxoko	Hi xikombelo ku suka erhavini na vuxokoxoko loko xi kumeka
RHAVI: NHLUVUKISO WA SWA IKHONOMI, VUXAVISI NA VUBINDZURISI	
Switsariwa hinkwaswo swi le ka webusayiti	Eka webusayiti ya Ndzawulo eka http://www.dalrrd.gov.za
RHAVI: HUMELERISO WA SWA VURIMI, VUHLAYISEKI EKA TIKHEMIKALI NA VUFAMBISI BYA SWITIRHISIWA SWA NTUMBULUKO (leswi khale a swi tiveka tanihi HUMELERISO WA SWA VURIMI, RIHANYU, VUHLAYISEKI BYA SWAKUDYA, SWITIRHISIWA SWA NTUMBULUKO NA VUFAMBISI BYA MAKHOMBO) -	
Switsariwa hinkwaswo swi le ka webusayiti	Eka webusayiti ya Ndzawulo eka http://www.dalrrd.gov.za
RHAVI: VUHLAYISEKI BYA SWAKUDYA NA MPFUXETO WA SWA VURIMI -	
Switsariwa hinkwaswo swi le ka webusayiti	Eka webusayiti ya Ndzawulo eka http://www.dalrrd.gov.za
RHAVI: NHLUVUKISO WA MATIKOXIKAYA	
Switsariwa hinkwaswo swi le ka webusayiti	Eka webusayiti ya Ndzawulo eka http://www.dalrrd.gov.za
NTSARISO WA MATSALWA MA VUN'WINI	
Switsariwa hinkwaswo swi le ka webusayiti	Eka webusayiti ya Matsalwa ma Vun'wini eka http://www.deeds.gov.za/office-of-crd.php

RHAVI: VUKORHOKERI BYA VUFAMBISI BYA JIYOMATI KI BYA RIXAKA	
Matsalwa ma vubindzurisi, xik. Tiburoxara ta SA, tipheke ta mimepe	Pfhumba ra le Ndzeni leri Averaweke
Switsariwa swa Swiyimo swa NGI na Maendlelo	Webusayiti (ehandle) na pfhumba ra le ndzeni leri averaweke
Mitirho na Xivumbeko xa NGMS	Webusayiti ya Muvalanginkulu-Angarhelo eka http://csg.dla.gov.za
RHAVI: VUKORHOKERI BYO SEKETELA BYA MABINDZU	
Swibukwana swa vuxokoxoko swo hambanahambana, tijenali, tiphamfulete, matluka, swiphephana, na swo tala mayelana na swihumelerisiwa, vukorhokeri na tiphurogireme ta Ndzawulo.	Swa kumeka ku suka eka Vulawurikulu: Vukorhokeri bya Vuhlanganisi, loko swi ri kona
RHAVI: VUKORHOKERI BYA SWA TIMALI	
Switsariwa hinkwaswo swi le ka webusayiti	Eka webusayiti ya Ndzawulo eka http://www.dalrrd.gov.za

8. MAENDLELO MA XIKOMBELO NA MITSENGOXILAVEKO

Un'wana na un'wana loyi a lavaka mfikelelo wa tirhekhodo ta Ndzawulo leti nga kumekiki hi toxo u fanele a endla leswi landzelaka:

- Tata fomo ya xikombelo leyi vekiweke leyi khomanisiweke eka manyuwali tanihi Anekijara A.
- Hlamusela tirhekhodo leti u lavaka mfikelelo eka tona hi ntalo hi ndlela leyi u nga kotaka hi yona. Leswi swi ta pfuneta Ndzawulo eku kumeni ka tirhekhodo hi ku olova. Loko u ri na nomboro ya rheferense leyi Ndzawulo yi khomeke mhaka leyi faneleke ehansi ka yona, nyiketa nomboro ya rheferense, ku katsa na vito ra mutirhi loyi a tirhaneke na mhaka loko ku ve wa swi tiva.
- Hakela ntsengoxilaveko wa xikombelo lowu vekiweke (sweswi i R100*) ehofisini yin'wana na yin'wana ya Ndzawulo kumbe eka akhawunti ya le

bangi ya Ndzawulo, handlekaloko u ri na mbono wa leswaku a wu khumbeki. **

- Ntsengoxilaveko wa xikombelo (na mitsengoxilaveko yin'wana leyi faneleke ku hakeriwa hi ku ya hi PAIA, loko swi fanerile) wu fanele ku hakeriwa eka akhawunti leyi landzelaka, loko wu nga hakeriwangi hi khexe ehofisini ya DALRRD.

Bank: Standard Bank Tshwane Mid City

Account Number: 011 278 196

Branch Code: 010145

Account Name: DALRRD Miscellaneous Deposits

- Khomanisa rhasiti ra wena kumbe vumbhoni bya hakelo ya ntsengoxilaveko wa xikombelo eka fomo ya wena ya xikombelo leyi tatiweke, no heleketa kumbe ku rhumela fomo ya xikombelo eka Xandla xa Muofisiri wa Vuxokoxoko loyi a faneleke kumbe vatirhi van'wana eka adirese leyi kombisiweke eka ndzimana ya 4 laha henhla.
- Loko u nga swi tivi leswaku tirhekhodo leti faneleke ti wela eka vulawuri bya Xandla xihhi xa Muofisiri wa Vuxokoxoko, rhumela xikombelo xa wena eka Hofisi ya DG kumbe vatirhi lava kombisiweke eka ndzimana ya 4 laha henhla.
- Loko xikombelo xa wena xi pfumeleriwile, Xandla xa Muofisiri wa Vuxokoxoko xi ta ku tivisa hi **ntsengoxilaveko wa mfikelelo** lowu faneleke ku hakeriwa (lowu wu vekiwele naswona wu ta hambana hi ku ya hi xivumbeko xa tirhekhodo (xik. phepha (sweswi i R1.50* hi pheji ra A4) kumbe disiki ya khomphyutara), handlekaloko u nga khumbeki. ** Ntsengoxilaveko wa mfikelelo wu fanele ku hakeriwa eka akhawunti leyi vuriweke laha henhla.
- Endzhakukaloko u hakerile mitsengoxilaveko hinkwayo leyi vekiweke, tirhekhodo ti ta nyiketwa eka wena, loko xiboho ku ri ku ku nyika mfikelelo.

- Loko mavandla ma vunharhu ma nyikiwa xitiviso xa xikombeko naswona ngopfungopfu loko vandla ra vunharhu ri kaneta eka mpaluxo wa tirhekhodo, phurosese leyi nga laha henhla yi nga teka nkarhi wo leha.
- Loko xikombelo xi ariwile hi ku helela kumbe hi xiphemu, kumbe u kaneta mitsengoxilaveko leyi faneleke ku hakeriwa, u nga vika aphili ya le ndzeni hi xivumbeko xa **Anekijara ya B** eka manyuwali.

** Mitsengoxilaveko leyi yi languteriwile ku cinciwa eka nkarhi wun'wana na wun'wana hi Holobywa wa Vululami na Nhluvukiso wa swa Vumbiwa, naswona loko yi cinciwa, mitsengoxilaveko leyintshwa yi ta hakerisiwa ku nga langutiwi mitsengoxilavekoleyi kombisiweke eka manyuwali leyi.*

*** Vanhu lava kumaka malinghena leyi nga hansi ka mpimo wa mali lowu vekiweke a va khumbeki eka ku hakela mitsengoxilaveko yin'wana na yin'wana. Mpimo wa mali wu nga cinca nakrhi wun'wana na wun'wana, nkambe enkarhini wa humeso wa manyuwali leyi i R14 712 hi lembe(endzhakukaloko ku endliwile misuso leyi pfumeleriweke yo fana na PAYE na UIF) mayelana na vanhu lava nga riki evukatini na R27 192 hi lembe (endzhakukaloko ku endliwile misuso leyi pfumeleriweke yo fana na PAYE na UIF) mayelana na vanhu lava nga evukatini kumbe lava nga na varhandzani va vutomi hinkwabyo (Xitiviso xa Mfumo Nomboro R. 991 ya ti 14 Nhlangua 2005).*

9. VUKORHOKERI LEBYI NYIKIWAKA HI DALRRD EKA SWIRHO SWA MANI NA MANI:

Marhavi mo hambanahambana ma DALRRD ma nyika vukorhokeri lebyi vuriweke eka kholumu ya tafula laha hansi. Vukorhokeri bya kumeka tanihileswi swi vekiweke hakona eka kholumu ya vumbirhi ya tafula. Swi fanele ku tekeriwa

enhlokweni leswaku vukorhokeri byin'wana na swihumelerisiwa leswi nyikiweke hi DALRRD swi fanele ku landzelela nkumeko wa timali leti fambisiwaka hi Palamende. Swikombelo swa vukorhokeri kumbe swimakiwa swa marhavi lama vuriweke laha henhla swi ta kamberiwa naswona swi nge koteki nkarhi hinkwawo ku nyika vukorhokeri kumbe ku nyika ximakiwa xikan'wekan'we kumbe eka lembeximali ro karhi kumbe eka hinkwawo. Vuxokoxoko byo engetelela mayelana na mhaka leyi byi ta kumiwa eka Tihofisi ta Xifundzakulu ta DALRRD.

VUKORHOKERI NYIKIWAKA	LEBYI	VUKORHOKERI BYI FIKELERIWA NJHANI
RHAVI: NTLHERISELO WA MISAVA (KHOMIXINI EKA NTLHERISELO WA TIMFANELO TA MISAVA)		
Ndzavisiso no phurosesa swikoxo swa misava leswi vikiweke hi ku ya hi Nawu wa Ntlheriselo wa Timfanelo ta misava, 1994 (tsundzuka leswaku siku ro pfala ro vika swikombelo ri hundzile - ku hava swikoxo swintshwa leswi amukeriwaka sweswinyana.) Loko swikoxo swi pfuriwa hi vuntshwa, leswi swi ta tivisiwa vanhu eka vuhangalasamahungu)		Ndzavisiso na ku phurosesa swi endliwa hi Hofisi ya Mulawurinkulu: Nseketelo wa Ntlheriselo wa Misava eka swifundzakulu swin'wana na swin'wana swa nkaye. Swivutiso mayelana na mafambelo ma swikoxo leswi vikiweke swi nga endliwa etihofisini leti.
RHAVI: HANGALASO WA MISAVA HI VUNTSHWA NA MPFUXETO WA SWIYIMO LESWI NGA KHOMA MISAVA		
Nyika mfikelelo wa misava eka vanhu lava ringaneleke ku suka eka mitlawwa leyi tsandzisekeke, ngopfungopfu hi ku tirhisa mitwanano yo hirha.		
Nyika vukorhokeri bya nhluvukiso wa ndzhakukaloko se ku tshamiwile		Hi ku endzela Hofisi yin'wana na yin'wana ya Xifundzakulu kumbe kumbe ya Xifundza ya Ndzawulo. Vatirhi eka tihofisi leti va ta nyika vuxokoxoko lebyi koxometiweke swinene bya leswaku ku
Nyika vukorhokeri bya nseketelo wa nhluvukiso wa misava eka vanhu lava ringaneleke		

Swikombelo swa Nawu wa Xintshuxo xa Mpfluxeto wa Misava (Vanhua lava nga na Timfanelo to tshama ePurasini) (tsundzuka leswaku siku ro pfala ro vika swikombelo ri hundzile)	fikeleriwa njhani vuxokoxoko byo hambanahambana.
Fambisa ntsariso wa Mihlangano ya Tinhundzu ta Nhlangelo (CPAs)	
Fambisa misava ya mfumo ehansi ka vulawuri bya DALRRD kumbe Holobye wa Ndzawulo ya Vurimi, Mpfluxeto wa Misava na Nhluvukiso wa Matikoxikaya	
RHAVI: PULANI YA MATSHAMELO NA MAFAMBISELO MA NTIRHISO WA MISAVA	
Ntumbuluxo wa rimba ra tipholisi, malulamiso ma swa vandla, swiyimo na tithekinoloji to nyika mfikelelo wo no tirhisa vuxokoxoko bya matshamelo.	Swikombelo swa mpfuneto na vuxokoxoko swi nga rhumeriwa hi ku kongoma eka Rhavi: Pulani ya Matshamelo na Vufambisi bya Ntirhiso wa Misava
Tumbuluxa swiyimo swa xithekiniki kumbe swiletelo swa ntumbuluxo wa tipulani ta matshamelo, xik. Rimba ra Nhluvukiso wa Matshamelo ma Rixaka	
Hlanganisa no fambisa ntumbuluxo wa pholisi ya nhluvukiso wa misava na mamba mo pulana.	
RHAVI: NHLUVUKISO WA MATIKOXIKAYA	
Fambisa tiphurojeke ta switirhisiwa etindhawini ta Phurogireme yo Angarhela ya Matikoxikaya, to fana no biyela, ku nyika no vekela mathangi ma mati, naswo tala.	Swivutiso mayelana na vukorhokeri lebyi swi nga endliwa eka Tihofisi ta Swifundzakulu ta DALRRD
NTSARISO WA MATSALWA MA VUN'WINI	
Ntsariso wa Matsalwa ma vun'wini na switsariwa swin'wana tanihileswi swi nyikiweke hakona eka Nawu wa Vuhlayiselo bya Matsalwa ma Vun'wini 1937 na nawu wun'wana lowu faneleke.	Vukorhokeri lebyi bya kumeka eka Vuhlayiselo hinkwabyo bya Matsalwa ma Vun'wini. Tsundzuka leswaku Vuhlayiselo bya Matsalwa ma Vun'wini byi tirheka ndhawu yo karhi ya vulawuri bya matimba ma nawu.
Nyika mfikelelo eka vuxokoxoko lebyi khomiweke eka Vuhlayiselo hinkwabyo bya Matsalwa ma Vun'wini.	

Hlayisa tirhekhodo tin'wana tanihileswi swi nyikiweke hakona eka xiyenge xa 3(1)(a) xa Nawu wa Vuhlayiselo bya Matsalwa ma Vun'wini.	
RHAVI: VUKORHOKERI BYA VUFAMBISI BYA JIYOMATI KI BYA RIXAKA	
Switiviwa swa Muvalangi-Angarhelo	Vuxokoxoko eka webupheji na tiphuroseke ta ndlandlamuxo
Vuxokoxoko bya Matshamelo ya Xiyimo, nkoka na Vun'wini bya misava	Ku fana na laha henhla
Desika ra vuxokoxoko	Khawuntara ya Senthara ya Vuxokoxoko bya Xiyimo, Nkoka na Vun'wini bya Misava
Rhumelo	Khawuntara ya Vuhlayiselo, Vukorhokeri bya Khoriya
Swifaniso leswi Tekiweke ku suka eXibakabakeni swa Rixaka	Nghena ntsena etihofisini ta Vuxokoxoko bya Matshamelo ya Misava ya Rixaka eVan der Sterr Building, Rhodes Avenue, Mowbray, Cape Town kumbe hi ku tirhisa imeyili
Sisiteme ya Mbalango ya Ndzawulo ya Rixaka	Riqingho, imeyili na phothali ya misava
Vukorhokeri bya Nseketelo wa Xiphurofexinali	Nghena ntsena etihofisini ta Vuxokoxoko bya Matshamelo ya Misava ya Rixaka eVan der Sterr Building, Rhodes Avenue, Mowbray, Cape Town kumbe hi ku tirhisa imeyili
RHAVI: VUKORHOKERI BYO SEKETELA BYA MABINDZU	
Nyika vuxokoxoko eka tiposo leti navetisiweke	Hi ku bela riqingho eka mutirhi loyi a kombisiweke tanihi munhu loyi ku tihlanganisiwaka na yena eka xinavetiso
Ntiyisiso wa ntholo	
Tibasari eka vatirhi lava languteriweke (lava nga ka metiriki na vanhu lava nga eku dyondzeni eswikolweni swa thexiyari leswi faneleke eka siwivandla leswi nga ta vuriwa nkarhi na nkarhi) (Tsundzuka leswaku ku nyikiwa ka tibasari swi landzelela maendlelo mo ringanela na nkumeko wa timali, naswona swi hi ku ya hi vonelo ra Ndzawulo.)	• Hi ku ya eka nkombiso wa ntirhovutomi/masiku yo pfuleka eswikolweni swa thexiyari na swikolo swa le matikoxikaya • Hi ku kopa tifomo ta swikombelo swa basari ku suka eka webusayiti ya ithanete ya Ndzawulo • Hi ku kombela tifomo ta swikombelo swa basari ku suka eka hofisi yin'wana na yin'wana ya Ndzawulo

	• Hi ku hlamula eka swivandla swa basari leswi navetisiweke eka vuhangalasamahungu bya rixaka na bya muganga.
Phurogireme ya ntirhodyondzo eka vathwasi na vantshwa lava nga tirheku (Tsundzuka leswaku ku nyikiwa ka mitirhodyondzo swi landzelela maendlelo mo ringanela na nkumeko wa timali, naswona swi hi ku ya hi vonelo ra Ndzawulo.)	• Hi ku hlamula eka swivandla swa ntirhodyondzo leswi navetisiweke eka vuhangalasamahungu bya rixaka na bya muganga. • Hi ku hlamula eka swinavetiso leswi damarhetiweke eka tibodo ta switiviso etihofisini ta Ndzawulo • Swikombelo hinkwaswo swa mitirhodyondzo swi fanele ku va eka tifomo ta Z83, leti kumekaka etihofisini tin'wana na tin'wana ta Ndzawulo.
RHAVI: VUKORHOKERI BYA SWA TIMALI	
Ku hava	
RHAVI: NHLUVUKISO WA SWA IKHONOMI, VUXAVISI NA VUBINDZURISI	
Vuxavisi bya Matiko ya Misava	Vuxokoxoko bya kumeka eka webusayiti
VUKORHOKERI BYIN'WANA	
Vukorhokeri byin'wana na leswaku u kuma njhani mfikelelo eka byona swi humesiwile eka webusayiti ya Ndzawulo.	

10. MALULAMISELO EKA VANHU LESWAKU VA NGHENELELA EKU TUMBULUXIWENI KA PHOLISI, NTIRHISO WA MATIMBA KUMBE MATIRHELO MA MITIRHO

Vanhu lava tsakelaka va nga nghenelela eku tumbuluxiweni ka pholisi, ntirhiso wa matimba kumbe matirhelo ma mitirho hi Ndzawulo hi tindlela to hambanahambana, xik. hi ku tirhisa vutsundzuxi, ku endla vuyimeri, no tirha tanihi swirho swo karhi swa xinawu ehansi ka vulawuri bya Ndzawulo.

Leswi landzelaka i maqhinga mo angarhela swinene eka nghenelelo wolowo:

- Enkarhini wa ntumbuluxo wa tipholisikulu letintshwa, Ndzawulo mikarhi yo tala yi tumbuluxa mitlawa ya rheferense kumbe mitlawa ya vakhumbeki leyi

ku burisaniwaka na yona hi mikarhi na mikarhi naswona leswi nghenelelaka eka tumbuluxiweni ka pholisi.

- Milawumbisi hinkwayo (nawu lowuntshwa) yi humesiwa eka Gazete leswaku mani na mani a ti hlamulela yi nga si anakanyiwa hi Palamende.
- Tihofisi to hambanahambana ta Ndzawulo nkarhi na nkarhi ti khoma tisexini ta nghenelelo wa mani na mani/mbhurusano eka timhaka to hambanahambana, ku fana na mihlangano ya nhundzu ya nhlanganelo, swihumelerisiwa swa mpfuxeto wa misava, tipholisi letintshwa, na swo tala. U komberiwa ku languta nkandziyiso wa matsalwa ku kuma vuxokoxoko. Mitlawa ya ntsakelo leyi boxiweke yi ta kuma swirhambo.

Ku nga katsiwi maqhinga mo angarhela laha henhla, maqhinga lama ringanyetiweke lama landzelaka ma tlhela ma va kona.

- Bodo ya Swinawana swa Vuhlayiselo bya Matsalwa ma Vun'wini yi katsa magqweta ma ntsariso wa tindlu na misava mambirhi ma phurayivhete tanihi swirho, leswi nghenelelaka hi ku kongoma eku tumbuluxiweni ka swipimelo swa pholisi na swa milawu eka timhaka ta ntsariso wa misava. Magqweta lama ma ntsariso wa tindlu na misava ma hlawuriwile hi mihlangano ya nawu no yimela phurofexini ya magqweta ma ntsariso wa tindlu na misava eka Bodo.
- Bodo ya Swinawana swa vun'wini bya yuniti eka Khompilekisi yi katsa vanhu lava landzelaka tanihi swirho:
 - Gqweta ra phurayivhete ra ntsariso wa tindlu na misava ma loyi a hlawuriweke hi mihlangano ya nawu
 - Muvalangi wa phurayivhete wa misava wa xiphurofexinali loyi a hlawuriweke hi huvo leyi faneleke.
 - Ntivovuaki wa phurayivhete loyi a hlawuriweke hi huvo leyi faneleke.
 - Muofisiri loyi a thoriweke hi Huvo ya Tibangi ta le Afrika-Dzonga, loyi a yimeleke sekithara ya bangi ya mabindzu

- Vanhu van'wana vambirhi lava nga na vutivi byo hlawuleka bya swikimi swa nhluvukiso wa vun'wini bya yuniti eka khompilekisi (ku yimela vatumbuluxi kumbe magqweta)

Swirho leswi swi suka eka sekithara ya phurayivhete kumbe mani na mani, no nghenelela eku tumbuluxiweni ka swipimelo swa xinawu eka swikimi swa vun'wini bya yuniti eka khompilekisi.

- Huvo ya le Afrika-Dzonga ya Vavalangi va Xiphurofexinali na Xithekiniki, leyi exikarhi ka swin'wana swilo, yi tsundzuxa Holobya eka timhaka leti xakelanaka na mbalango, no katsa swirho leswi yimelaka mitirho ya vuvalangi bya xiphurofexinali na xithekiniki ku suka eka sekithara ya phurayivhete.
- Bodo ya Swinawana swa Mbalango, leyi tsundzuxaka Holobye eka swinawana hi ku ya hi Nawu wa Mbalango wa Misava, 1997, wu katsa swirho ku suka eka phurofexini ya mbalango eka sekithara ya phurayivhete.
- Huvo ya le Afrika-Dzonga ya Vapulani, leyi exikarhi ka swin'wana swilo, yi tsundzuxa Holobye eka timhaka leti xakelanaka na phurofexini yo pulana, leswi katsaka swirho swo suka eka phurofexini yo pulana eka sekithara ya phurayivhete na vanhu lava yielaka mitsakeo ya vaaki lava kumbe va nga khumbiwaka hi swiboho swo pulana.
- Nawu wa 15 wa Swihanyi leswi Hundzuluxiweke hi swa Jenetiki, wa 1997 wu tumbuluxile Huvokulu ya Swihanyi leswi Hundzuluxiweke hi swa Jenetiki, swirho swi nga katsa swirho swimbirhi swa mitlawe ya mani na mani/ntsakelo. Huvo leyi yi tsundzuxa Holobye wa Vurimi, Mpfuxeto wa Misava na Nhluvukiso wa Matikoxikaya eka swiyimo hinkwaswo swa nhluvukiso, humeleriso, ntirhiso, ntirhiso na humeso wa swihanyi leswi hundzuluxiweke hi swa jenetiki no tiyisisa leswaku migingiriko hinkwayo leyi xakelanaka na nhluvukiso, humeleriso, ntirhiso, ntirhiso na humeso wa swihanyi leswi hundzuluxiweke hi swa jenetiki swi endliwa hi swipimelo swa Nawu wa GMO.

- Tihuvo tin'wana ta xinawu na tibodo (xik. tibodo ta aphili - vona ndzimana ya 11) leti tumbuluxiweke hi Holobye kumbe Ndzawulo ti tlhela ti katsa swirho swa mani na mani leswi nga na vutivi leyi faneleke eka nhlokomhaka.

11. MPFUNETO MAYELANA NA NAWU KUMBE NTSANDZEKO WO ENDLA XO KARHI HI VATIRHI VA DALRRD

11.1 Milawu yin'wana leyi lawuriwaka hi DALRRD yi endla xipimelo xa tiaphili ta ximfumo ehenhla ka swiboho swa valawuri lava faneleke ki ku ya hi Milawu yaleyo, yo fana na:

11.1.1 Nawu wa 15 wa Vatswarisi va Swimilani, wa 1976

11.1.2 Nawu wa 52 wa Antswiso wa Swimilani, wa 1976

11.1.3 Nawu wa 62 wa Antswiso wa Swifuwo, wa 1998

11.1.4 Nawu wa 15 wa Swihanyi leswi Tumbuluxiweke hi swa Jenetiki

11.2 Tiphurosese to aphila na tifomo leti faneleke ku tatiwa ti vekiwile eka nawu lowu nga laha henhla kumbe swinawana leswi humesiweke kwalaho. Laha Nawu wu nga endliki swipimelo swa aphili, munhu loyi a nga ku vileleni a nga teka xiendlo xa vulawuri hi ku ya hi Nawu hi mulawuri wa DALRRD eka nxopaxopo ku ya ekhoto na matimba yo endla swiboho swa xinawu lama faneleke hi ku ya hi Nawu 2 wa Ntlakuso wa Vulawuri bya Vululami, wa 2000 (Nawu wa Nomboro 2 wa 2000).

11.3 Ku na tindlela to hlaya leti swivutiso swa ntolovelolo na swivilelo swi nga tisiwaka hi yona eka rinoko ra DALRRD:

11.3.1 Nhlawulo wo sungula i ku ringeta ku ololoxa mhaka hi ku kongoma na mutirhi loyi a wu ri eku tirheni na yena. Loko a nga ololoxi xivutiso xa wena kumbe xivilelo ku ku enerisa, u nga yisa mhaka eka mulanguteri wa yena kumbe nhloko ya hofisi leyi faneleke.

11.3.2 Loko sweswo swi tsandzeka, u nga rhumela xivilelo lexi tsariweke eka Hofisi ya Mulawuri-Angarhelo.

11.3.3 DALRRD yi tlhela yi va na call centre leyi fambisaka swivilelelo na swivutiso hinkwaswo. Mani na mani a nga vika swivilelo na swivutiso eka DALRRD, hi ku tirhisa *call centre*, hi:-

- a) ku bela riqingho eka 0800 00 7095 9 (riqingho ri ta va ra mahala loko ri endliwile eka layeni ya Telkom);
- b) ku rhumela imeyili eka queries@dalrrd.gov.za;
- c) ku tsala papila ri ya eka: The Head: Call Centre, Department of Agriculture, Land Reform and Rural Development, Private Bag X833, Pretoria, 0001; kumbe
- d) hi ku endzela hi nyama call centre ("laha u ngenaka u vutisaka swivutiso") eka Room 410, 4th floor, West Wing, Centre Walk Building, 266 Pretorius Street, Pretoria.

11.4 Swirho swa mani na mani leswi nga enerisiweki hi ndlela leyi timhaka ta vona ti khomiweke hi yona hi DALRRD swi nga vika tlhela swi vika xivilelo na Musirheleri wa Vaaki.

12. KU PHUROSESIWA KA VUXOKOXOKO BYA MUNHU YENA N'WINI

12.1 **Xikongomelo xo phurosesa vuxokoxoko bya munhu yena n'wini bya vanhu hi DALRRD**

12.1.1 DALRRD yi phurosesa vuxokoxoko bya munhu yena n'wini bya vanhu lava byi va hletelaka hi tindlela leti landzelaka:

- (a) Ku fikelela kumbe ku hetisisa mitirho ya yona ya xinawu na matimba ehansi ka swiphemu swo hambanahambana swa nawu lowu fambisiwaka hi Ndzawulo;
- (b) Vufambisi bya vatirhi na vakomberi va mitirho;
- (c) Ku hlayisa tiakhawunti na tirhekhodo;
- (d) Tiphurosese ta maxavelo;
- (e) Ku rhekhodiwa ka vuxokoxoko lebyi xakelanaka na vaendzi eka miako yin'wana na yin'wana ya DALRRD;
- (f) Ku landzelerisa na nawu wun'wana lowu faneleke wo fana na Nawu 1 wa Vufambisi bya Timali ta Mfumo, wa 1999, Swinawana swa Vutameri bya Timali ta Tiko, Tinotsi ta Xileriso xa Vutameri bya Timali ta Tiko, Nawu wa Vukorhokeri bya Mfumo, 1994, Swinawana swa Vukorhokeri bya Mfumo, PAIA, POPIA na tipholisi hinkwato leti faneleke, swileriso, vutinyiketeri, mitwanano ya nhlengelo na nawu hi ku angarhela.

12.2 Mikhetekanyo ya Vanhu na Vuxokoxoko bya Vanhu Vona Vini

Mikhetekanyo ya vanhu	Vuxokoxoko bya Munhu Yena N'wini lebyi nga phurosesiwaka
Vatirhi; Swirho swa Komiti/Huvo/Bodo; Vakhomatibasari; Vangheneleri va NARYSEC	Rimbewu; ndzhwalo; xiyimo xa vukati; rixaka; vukhale; ririmi; vuxokoxoko bya dyondzo (mimbhumambhumelo); vuxokoxoko bya swa timali; matimu ma ntholo; tinomboro ta ID; tiadirese ta ndhawu na poso; vuxokoxoko bya vutihlanganisi ((ti)nomboro ta vutihlanganisi); nomboro ya fekisi; imeyili adirese; rhekhodo ya swa

	vugevenga, nhlayiseko na swirho swa ndyangu; vuxokoxoko bya swa vutshunguri, tiko, rixakamasusu kumbe masungulo ya munhu; rihanyu ra le mirini kumbe ra swa mihleketo; vutsoniwa, vuxokoxoko bya bayometiriki bya munhu, matimu ya ntholo; nhlango wa xiphurofexinali na tirheferense.
Vanyiki va Vukokorhokeri lava Nyikiweke Tikontiraka	Mavito ma vanhu lava ku tihlanganisiwaka na vona; vito ra enthithi, mavito ya valawuri na vakhomamikavelo; tiadiresse ta ndhawu na poso na vuxokoxoko bya vutihlanganisi ((ti)nomboro ta vutihlanganisi); nomboro ya fekisi; tiimeyili adirese; vuxokoxoko bya swa timali; nomboro ya ntsariso; switsariwa swa masungulo; vuxokoxoko lebyi xakelanaka na xibalo; vasayini lava pfumeleriweke; xiyimo xa nyikiwa matimba eka vantima hi ku anama (BBB-EE); tienthithi leti nga titsarisela; makungu ma bindzu.
Vahlanganisi/Valeteri/Vatsundzuxi	Mavito ma vanhu lava ku tihlanganisiwaka na vona; Vito ra enthithi, Tiadiresse ta ndhawu na Poso na vuxokoxoko bya vutihlanganisi ((ti)nomboro ta vutihlanganisi);

	nomboro ya fekisi; Nomboro ya ntsariso.
Titlilayente: Vanhu va ntumbuluko (vanhu lava tirhisaka vukorhokeri/swihumelerisiwa swa Ndzawulo)	Mavito na Xivongo; vuxokoxoko bya vutihlanganisi ((ti)nomboro ta vutihlanganisi, nomboro ya fekisi; tiimeyili adirese); Tiadirese ta Vutshamo, Bindzu na/kumbe Poso; Xikombo xo hlawuleka/nomboro ya vutitivisi; vuxokoxoko bya swa timali (xik. mipandzwa kumbe swikoxo leswi nyikiweke kumbe ku hakeriwa hi DALRRD; rhente leyi hakeriweke hi vahiri, mitsengoxilaveko leyi hakeleriweke vukorhokeri); na mapapila ma xihundla.
Titlilayente: Mavandla lama nga na vutihlamuleri/Mavandlaxinawu (ntirhiso wa vukorhokeri bya swihumelerisiwa swa Ndzawulo)/Tienthithi ta Mfumo	Mavito ma vanhu lava ku tihlanganisiwaka na vona; Vito ra Enthithi ya Xinawu; Tiadirese ta Ndhawu na Poso; vuxokoxoko bya vutihlanganisi ((ti)nomboro ta vutihlanganisi, nomboro ya fekisi; imeyili adirese); Nomboro ya Ntsariso; vuxokoxoko bya swa timali (xik. mipandzwa kumbe swikoxo leswi nyikiweke kumbe ku hakeriwa hi DALRRD; rhente leyi hakeriweke hi vahiri, mitsengoxilaveko leyi hakeleriweke vukorhokeri); na mapapila ma xihundla.

12.3 Vaamukeri kumbe mikhetekanyo ya vaamukeri lava nga nyikiwaka vuxokoxoko bya munhu yena n'wini hi DALRRD:

12.3.1 DALRRD yi nga nyika vuxokoxoko bya munhu yena n'wini bya vanhu eka vatirhi va DALRRD, tanihi xiphemu xo tirhisa xileriso xa xinawu.

12.3.2 DALRRD yi nga nyika vuxokoxoko bya munhu yena n'wini bya vanhu eka Vanyiki va Vukorhokeri lava nyikaka vukorhokeri lebyi landzelaka -

- (a) Ku ngenisa no lulamisa vuxokoxoko bya munhu yena n'wini;
- (b) Ku hlayisa vuxokoxoko bya munhu yena n'wini;
- (c) Ku rhumela tiimeyili na mapapila man'wana eka mani na mani;
- (d) Ku endla mikambelo ya magoza mo papalata milandzu;
- (e) Ku endla mikambelo ya swa vugevenga;
- (f) Ku endla mitiyisiso ya mbhumambhumelo;
- (g) Oditi ya vuswikoti;
- (h) Mindzavisiso ya forensiki na mindzavisiso yin'wana na yin'wana leyi xakelanaka na migingiriko ya DALRRD;
- (i) Oditi;
- (j) Vulawuri bya Nkwama wa Phenxeni na mpfuneto wa swa vutshunguri;
- (k) Switirhisiwa swa ICT na vukorhokeri byin'wana na byin'wana bya ICT; na
- (l) Nandzeleriso, nkambisiso na/kumbe nkambelo wa ku humelela ka tiphurojeke na vukorhokeri bya DALRRD.

12.4 DALRRD yi nga tlhela yi nyika vuxokoxoko bya munhu yena n'wini bya vanhu eka-

12.4.1 vulawuri byin'wana na byin'wana byo lawula; nhlango wa swa vuahluri kumbe mulamuri, hi ku ya hi mhaka kumbe xiphemu xin'wana na xin'wana kwalaho lexi welaka ehansi ka matimba yo endla swiboho swa xinawu;

- 12.4.2 tiejensi ta nsindziso wa nawu, to fana na Vukorhokeri bya Maphorisa bya Afrika-Dzonga (SAPS), *Special Investigating Unit na National Prosecuting Authority*;
- 12.4.3 *state attorney, Chief State Law Advisor*, Ggweta ra phurayivhete, magqwetankulu kumbe vatsundzuxi va swa xinawu eka swikongomelo swo nyika xitsundzuxo xa nawu eka DALRRD kumbe ku yimela DALRRD eka mafambiselo man'wana na man'wana ma xinawu
- 12.4.4 vakomberi hi ku ya hi PAIA, kambe va famba hi swipimelo swa PAIA; na
- 12.4.5 eka Tikhoto, ku katsa na Special Master un'wana na un'wana wo Hlawuleka loyi a thoriweke hi Khoto.

13. MIKHULUKO YA SWITIVIWA SWA NTLULANDZILEKANI SWA VUXOKOXOKO BYA MUNHU YENA N'WINI

- 13.1 DALRRD a yi se kunguhata nkhluluko wa switiviwa swa ntlulandzilekani swa vuxokoxoko bya munhu yena n'wini, hambiswiritano, loko swi fanerile ku hundzisela vuxokoxoko bya munhu yena n'wini eka tiko rin'wana mayelana na swikongomelo swin'wana na swin'wana leswi nga enawini, DALRRD yi ta tiyisisa leswaku un'wana na un'wana loyi ri n'wi hundziselaka vuxokoxoko bya munhu yena n'wini u fanele ku va ehansi ka milawu ya bindzu leyi bohaka kumbe ntwanano lowu bohaka lowu nyikaka xiyimo xo ringanela xa nsirhelelo naswona vandla ra vunharhu ri pfumela ku khoma vuxokoxoko bya munhu yena n'wini hi xiyimo xo fana xa nsirhelelo tanihileswi DALRRD yi bohekaka ehansi ka POPIA.
- 13.2 Hundziso wun'wana na wun'wana wa vuxokoxoko bya munhu yena n'wini ku tlula ndzilekani wu ta humelela hi mpfumelelo wa munhu, hambiswiritano, swi fanele

swi koteka ku kuma mpfumelelo wa munhu, DALRRD yi ta hundzisa vuxokoxoko loko -

13.2.1 swi vuyerisa munhu; naswona

13.2.2 munhu u ta va a nyikile mpfumelelo loko ku ve swa koteka ku kuma mpfumelelo wolowo.

14. NHLAMUSELOANGARHELO YA MATSHALATSHALA YA VUHLAYISEKI BYA VUXOKOXOKO

14.1 DALRRD yi ya emahlweni yi tumbuluxa no hlayisa matshalatshala lama faneleke, lama twalaka ma xithekiniki na ma swa nhlango ku sivela -

14.1.1 ndzahlekelo wa, onhakelo eka kumbe heriso lowu pfumeleleriweke wa vuxokoxoko bya munhu yena n'wini; na

14.1.2 mfikelelo lowu nga pfumeleriwigiki eka kumbe ku phurosesiwa ka vuxokoxoko.

14.2 DALRRD yi tekile matshalatshala lama twalaka, tanihileswi swi vekiweke ha kona eka ndzimana ya 14.3 laha hansi, ku-

14.2.1 boxa mixungeto hinkwayo ya le ndzeni na le handle leyi twalaka leyi nga va ka kona eka vuxokoxoko bya munhu yena n'wini lebyi yi nga na byona kumbe lebyi nga hansi ka vulawuri bya hina;

14.2.2 tumbuluxa no tshamisekisa mihlayiso leyi faneleke ehenhla ka mixungeto leyi boxiweke;

14.2.3 tiyisisa nkarhi nkarhi leswaku mihlayiso yi tirhisiwile kahle; no

14.2.4 tiyisisa leswaku mihlayiso yi ngenisiwa leswintshwa nkarhi na nkarhi ku hlamula mixungeto yintshwa na mikayivelo eka mihlayiso leyi tirhisiweke khale.

14.3 Matshalatshala lama tekiweke hi DALRRD ma katsa, exikarhi ka man'wana -

14.3.1 Mfikelelo lowu lawuriwaka;

- 14.3.2 Vulawuri bya Akhawunti ya Mutirhisi (ntirhiso wa tiphasiwedi; cinco wa tiphasiwedi wa nkarhi na nkarhi)
- 14.3.3 Inikriphixini ya switiviwa mayelana na mbhurusano wa le handle;
- 14.3.4 Matshalatshala ma nsirhelelo;
- 14.3.5 Nandzeleriso wa matimba, Oditi na Mbiko wa vuswikoti;
- 14.3.6 Mihlayiso ya switiviwa;
- 14.3.7 Switshuxo swa *Anti-virus* na *Anti-Malware*;
- 14.3.8 Lemukiso na Vutivoneri; na
- 14.3.9 Mitwanano yi hetisisiwile na Valawuri ku tirhisa mindzawulo ya vuhlayiseki.

15. NKUMeko WA MANYUWALI

15.1 Manyuwali yi ta endliwa yi va kona hi kwalomuya ka tindzimi tinharhu ta ximfumo. Khopi yi ta kumeka -

- 15.1.1 eka webusayiti ya DALRRD eka <https://www.dalrrd.gov.za>;
- 15.1.2 ehofisini ya Rixaka ya DALRRD mayelana na nkambelo wa mani na mani enkarhini wa tiawara ta ntolovelolo ta bindzu; na
- 15.1.3 eka munhu un'wana na un'wana endzhaku ko kuma xikombelo na hakelo ya ntsengoxilaveko lowu ringanyetiweke hi pheji ra A4. Ntsengoxilaveko wu ringanyetiweke hi Holobywa wa Vululami na Nhluvukiso wa Vululami.

16. TIRHEKHODO LETI NGA TA KA TI NGA KUMEKI KUMBE LETI NGA HANYIKI

- 16.1 Vakomberi va na mfanelo yo amukela nhlamulo hi xivumbeko xa afidavhiti kumbe ntiyisiso laha tirhekhodo ti nga kumekiki, laha mukomberi a ta va a ri na mfikelelo loko ku ve rhekhodo a yi ri kona.
- 16.2 Vakomberi va tlhela va va na mfikelelo wo kuma nhlamulo hi xivumbeko xa afidavhiti kumbe ntiyisiso laha tirhekhodo ti nga hanyiki.

17. KU LAHLIWA KA TIRHEKHODO

- 17.1 DALRRD yi na mfanelo yo lahla hi nawu tirhekhodo tin'wana hi ku ya hi vulawuri lebyi kumiweke eka Vukorhokeri bya Tirhekhodo na Vuhlayiselo bya Rixaka.
- 17.2 Vakomberi va ta tsundzuxiwa loko rhekhodo yo karhi yi lahliwile laha leswi swi nga na nkoka eka tirhekhodo leti komberiweke.
- 17.3 Hi ku ya hi xiyenge xa 24(1) xa POPIA, DALRRD yi nga, endzhaku ka amukelo wa xikombelo xo suka eka munhu -
- 17.3.1 lulamisa kumbe ku sula vuxokoxoko munhu lebyi yi nga na byona bya munhu yena n'wini ehansi ku lulamisa kumbe ku sula vuxokoxoko bya munhu yena n'wini mayelana na munhu loyi yi nga na vun'wini bya byona ehansi ka vulawuri lebyi nga lulamangiki, lebyi nga fanelangiki byo tlula mpimo, byo heleriwa hi nkarhi, lebyi kayivelaka, byo kala ndzetelo kumbe leswi kumiweke hi ndlela leyi nga riki enawini.

17.3.2 herisa kumbe ku sula rhekhodo ya vuxokoxoko bya munhu yena n'wini mayena na munhu loyi DALRRD yi nga ha pfumeleriwangiki ku byi hlayisa hi ku ya hi xiyenge xa 14 xa POPIA.

18. KU ENGETELA LESWINTSHWA EKA MANYUWALI

18.1 DALRRD yi ta, loko swi fanerile, engetela leswintshwa no humesa manyuwali hi lembe.

**Ttn M RAMASODI
MULAWURI-ANGARHELO NA MUOFISIRI WA VUXOKOXOKO: VURIMI,
MPFUXETO WA MISAVA NA NHLUVUKISO WA MATIKOXIKAYA
SIKU:**